

V. PŘEHLED HISTORICKÝCH UDÁLOSTÍ VZTAHUJÍCÍCH SE K TÉMATU

- Historické, politické a kulturní souvislosti
- **Aktivity emigrace na české výtvarné scéně**

28. října 1918 – vznik samostatného československého státu

únor 1920 – přijetí ústavy ČSR

1918-1935 – prezidentem Tomáš Garrigue Masaryk

1926-1929 – období konjunktury (hospodářské prosperity)

1929-1933 – světová hospodářská krize

5. 2. – 3. 3. 1930 – výstava **Židovských umělců** v Rudolfinu v Praze

30. leden 1933 – v Německu nástup Adolfa Hitlera k moci (*následuje "noc dlouhých nožů" čili vyvraždění nepohodlných příslušníků nacistické strany; vyhlášení všeobecné branné povinnosti v Německu; přijetí protizidovských zákonů v Norimberku; vstup Německých jednotek do Porýní; křišťálová noc neboli vyvražďování Židů v Německu.*)

7. 2. 1933 – antifašistická demonstrace v Berlíně

8. 2. 1933 – antifašistické shromáždění v Brně

27. 2. 1933 – požár říšského sněmu v Berlíně, vlna krvavého teroru proti antifašistům

březen 1933 – redakce **Arbeiter Illustrierte Zeitung** přemístěna z Berlína do Prahy

duben 1933 – Wiellend Herzfelde přenáší činnost svého nakladatelství **Malik** do Prahy

11. 4. 1933 – policejní uzavření **Bauhausu** v Berlíně jako líhně Židů a kulturního bolševismu

16. – 17. 4. 1933 – útěk Johna Heartfielda před zatčením do Prahy

duben-květen 1933 – zahájení glajchšaltace veřejného a kulturního života, útky do zahraničí

květen 1933 – založen Šaldův komitét pro německé uprchlíky, Komitét pro židovské uprchlíky, aj.

září-říjen 1933 – výstava **T. T. Heineho** v galerii Huga Feigla v Praze

prosinec 1933 – leden 1934 – výstava **Oskara Kokoschky** v galerii Huga Feigla v Praze

od ledna 1934 – vydáván časopis **Der Simplicus** (od září 1934 jako Der SIMPL)

6. 1. 1934 – umělecký večer německých emigrantů v Radiosále v Praze na Vinohradech

10. 3. 1934 – první představení exilové divadelní skupiny v URANII, STUDIO 34

6. 4. – 6. 5. 1934 – **Mezinárodní výstava karikatur a humoru**, SVU Mánes v Praze

13. 4. 1934 – německý velvyslanec v Praze dr. Walter Koch vznáší verbální nótu proti výstavě

duben 1934 – protesty i podpora řady osobností, odstranění několika děl z výstavy

červen 1935 – „výstava spálené knihy“ v URANII, v Praze, zákaz 2 hodiny před otevřením

1935 – pravicoví studenti napadli budovu SVU Mánes, O. Kokoschka reaguje ve Volných Směrech

16. 6. 1935 – Mezinárodní kulturní slavnost na Královci u Liberce za účasti německého exilu

prosinec 1935 – Kongres intelektuálů v Praze proti ničení kultury a lidských práv v Německu

12. 10. 1936 – společný večer německých a českých jevištních umělců v sále SVU Mánes v Praze

6. 3. – 13. 4. 1936 – výstava **Mezinárodní fotografie**, SVU Mánes v Praze

15. 3. – 29. 3. 1936 – výstava **Mezinárodní fotografie** v Českých Budějovicích

1936 – Zastavení vydávání AIZ (poslední číslo 33), dále pod názvem Volks-Illustrierte

17. 7. 1936 – počátek občanské války ve Španělsku

září 1936 – O. Kokoschka protestuje proti zabíjení civilistů plakáty „Zachraňte baskické děti!“

září 1936 – O. Kokoschka se účastní bruselského „Mírového kongresu“, řeč otiskl Prager Tablatt

duben 1937 – O. Kokoschka a J. Heartfield byli SVU Mánesem jmenováni dopisujícími členy

květen 1937 – večer českého a německého umění „Květnová slavnost“ v Ústí nad Labem

1937 – do Československa emigroval z Ibizy Raul Hausmann

27. 5. - 13. 6. 1937 – výstava **Raula Hausmanna** v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze

18. 7. 1937 – výstava **Velké německé umění** v Mnichově

19. 7. 1937 – výstava **Zvrhlé umění** v Mnichově

září 1937 – založen **Oskar Kokoschka Bund**

3. 10. 1937 – výstava **českého a německého umění v Domově pro emigranty** v Praze Strašnicích

12. 10. - 28. 11. 1937 – **Oslavy 50. Let Mánesa**, výstava Dnešní Mánes, SVU Mánes v Praze

13. 3. 1938 – anšlus Rakouska (připojení Rakouska k Německu)

21. května 1938 – částečná mobilizace v ČSR

25. - 26. 6. 1938 – **Dny severočeské lidové kultury v Liberci** za účasti německé emigrace OKB

23. září 1938 – všeobecná mobilizace

29. - 30. září 1938 – konference čtyř mocností v Mnichově, Mnichovská dohoda

30. září 1938 – přijetí mnichovského diktátu (připojení pohraničních Čech a Moravy k Německu)

1. 10. 1938 – vstup Wehrmachtu do Sudet

říjen 1938 – zastavení vydávání Die Volks Illustrierte v Praze (dříve AIZ)

říjen 1938 – ukončení působení skupiny **Oskar Kokoschka Bund** v Praze

9. - 10. 11. 1938 – Křišťálová noc v Německu

listopad 1938 – volba Emila Háchy prezidentem

od prosince 1938 – počátek odchodů antifašistických umělců

15. březen 1939 – okupace Čech a Moravy německými vojsky

16. březen 1939 – vyhlášení Protektorátu Čech a Moravy

červen 1939 – arizace židovského majetku a zavedení norimberských zákonů v protektorátu

1. září 1939 – vpád Německa do Polska začátek druhé světové války

VI. VYMEZENÍ AZYLU SLEDOVANÝCH UMĚLCŮ V ČSR

* Tabulka označuje dobu příjezdu umělce do ČSR a jeho odjezdu z republiky. Datum odchodu z ČSR se nemusí shodovat s přesným datem příjezdu do nové azylové lokality, protože umělci často unikali přes další místa, než se v dané zemi usadili. Uvedeni jsou pouze umělci, ke kterým bylo možné tyto informace dohledat.

ABARBANELL Hans 1909 – ?	24. 11. 1936 Praha	Březen 1939 Londýn
ANGELUSCHEW(FF) Boris 1902–1966	Prosinec 1933 Praha	Listopad 1934 Plovdiv
BALDEN Theo 1902 či 1904–1995	5. 3. 1935 Praha	30. 1. 1939 Londýn
BECKMANN Johanés 1909–1976	1936, uváděno i 1938	1944 ?
BERT ? – ?	1933 Praha	1936 Paříž ?
BISCHOF Erich Arnold 1899–1990	16. 10. 1933 Praha	Únor 1939 Londýn
DICKER-BRANDEIS Friedl 1898–1944	Jaro 1934 Praha	1944 umírá v Osvětimi
EBEL Toni 1881–1961	31. 5. 1934 Praha	Červen 1939 ?
FEIST Werner David 1909–1998	Srpen 1930 Praha	Duben 1939 Belgie
GODAI Erich 1899–1969	1933 Praha	1935 New York
HAUSMANN Raoul 1886–1971	Květen 1937 Praha	Podzim 1938 Paříž
HEINE Thomas Theodor 1867–1948	3. 5. 1933 Praha	Listopad 1938 Oslo
HEARTFIELD John 1891–1968	Duben 1933 Praha	Prosinec 1938 Londýn
HOFFMANN Eugen 1892–1955	1938 Praha	Duben 1939 Londýn
KATZER Elias 1910 – ?	1934 Praha	Nezjištěno Londýn
KLEIN Georg 1895 – ?	Nezjištěno	Nezjištěno Londýn
KLOPFLEISCH (Grossner) Margarete 1911–1982	1933 – 1934 ? Praha	9. 3. 1939 Londýn
KOKOSCHKA Oskar 1886–1980	Září 1934 Praha	Říjen 1938 Londýn
LADE Kurt 1905–1973	Duben 1936 Praha	Duben 1939 Londýn
NOLDE Karl 1902–1994	Březen 1935	Leden 1939 Londýn
ROMAHOVÁ Annemarie 1911–1970	18. 6. 1935 Praha	Březen 1939 Londýn
STADLER Arthur 1892–1937	1934 ?	1935 Vídeň ?
WAGNER Günther 1838–1938	1934 Praha ?	Duben 1939 Londýn
WORNER Heinz 1910–2008	23. 4. 1937 Praha	Květen 1939 Londýn
WRONKOW Ludwig 1902–1982	13. 10. 1934 Praha	Říjen 1938 New York
WÜSTEN-KOEPPE Dorothea 1893–1974	7. 4. 1935 Praha	4. 3. 1939 Londýn
WÜSTEN Johannes 1896–1943	10. 6. 1934 Praha	Červenec 1938 Paříž
ZADIKOW Arnold 1884–1943	Leden 1936 Karlovy Vary	1943 umírá v Terezíně

Vybrané osobnosti reemigrace:

FEIGL Friedrich 1884–1965	Červenec 1933 Praha	Duben 1939 Londýn
NEUSCHUL Ernst 1895–1968	1933 Ústí n. Labem	1939 Londýn
STEINER-PRAG Hugo 1880–1945	1933 Praha	1939 Švédsko, USA

VII. SLOVNÍK UMĚLCŮ

* Zdroje použitých fotografií:

Archiv der Akademie der Künste in Berlin (Balden T., Bischof E. A., Lade K., Worner H.), *Wüsten J.*

Deutsche Fotothek (Josef Brück: *Portrét malířky Toni Ebel, 1952*)

Hoershelmann 2008 (Feigl H. a Kokoschka O. v Praze roku 1935)

Makarova 2000 (Dicker-Brandeis F.)

NA ČR v Praze (Abarbanell H., Feigl F., Heine T. T., Herzfelde J., Herzfelde W., Krommer H. H., Romahn A. M., Wronkow L., Wüsten D., Zadikow A.)

Senenko 2001, 22 (Guth H.)

** Některá díla níže zmiňovaných umělců vytvořená během jejich pobytu v Československu byla uvedena v obrazové příloze práce: ROKYTOVÁ 2009

ABARBANELL Hans |1909– ?|

Německý sochař, přihlásil se v Šaldově komitétu. Byl členem *OKB*. Při realizaci výstavy v Domově pro emigranty ve Strašnicích reorganizoval společně s Theo Baldenem prostory bývalé fabriky. Stěny a stropy pro tento účel přestrojili, když je pokryly různými tisky.³⁰⁴ Je uveden i jako herec a výtvarník, o jehož vztahu k českému prostředí vypovídá činnost v táboře *Hay Camp* v Anglii, kde nuceně pobýval na počátku 40. let, a kde vedle recitačních pořadů a kabaretů, byla připravena inscenace *Bílá nemoc* Karla Čapka.³⁰⁵

V archivních pramenech se k němu dochovaly pouze obecné informace, a proto se o jeho uměleckých dílech dovídáme pouze zprostředkovaně. Nalezena

nebyla. Jeho jméno se vyskytuje u *BCRC* a *CRTF* na seznamu uprchlíků z ČSR do Velké Británie.

ANGELUSCHEW(FF) Boris |1902–1966| pseud. *FUCK* nebo *Bruno Fuck* a *Bruno Fuk*

Akademický malíř z Bulharska. Přijel koncem prosince 1933 za účely studia umělecké reklamy. Byl zaměstnán jako volontér u firmy *Frankl* v Praze 1. Živil se různými objednávkami, ale finančně ho podporoval i bratr Živko, lékař z Paříže.³⁰⁶ V archivních materiálech, kde jsou i přesné adresy jeho pobytu, sice uvedl, že není organizován v žádném spolku, nicméně jeho kresby můžeme nalézt pod pseudonymem *Fuck* v časopise *Der Simplicus* během celého ročníku 1934¹⁶⁶¹ než se v listopadu opět vrátil do Plovdiva.

BALDEN Theo |1904–1995| vlastním jménem *Otto Koehler*

Sochař *Otto Koehler* byl na seznamu první řady umělců, které přišlo gestapo zatknout. Na jaře 1935 uprchl do Prahy s falešným pasem na jméno Theodor Balden. Pracoval pro firmu *Čekan*, pro kterou vytvořil výkladní skříň s dřevěnými hlavami a intarziemi zvířat z různých kovů nebo zde vyráběl dekorativní předměty z oloveného plechu, například v podobě gumovníkového stromu. K dalším zakázkám patřil návrh jevištní dekorace pro hru *Osvobozeného divadla Voskovce a Wericha*, která měla být ztvárněna v měděném plechu na černém pozadí, k jejíž realizaci však nedošlo.³⁰⁷ Z jeho

sochařské práce v pražském exilu jsou známy *Hlava žebračky* z roku 1936 a *Hanba*[72] z roku 1938.³⁰⁸ Balden byl prvním předsedajícím členem *OKB*. V této činnosti pokračoval během nové emigrace v Londýně v *FDKB*.

³⁰⁴ FEIST 1983, 41.

³⁰⁵ SRBA 2003, 353.

³⁰⁶ ANGELUŠEF NA ČR.

³⁰⁷ Návrh byl proveden v roce 1936, mohlo tedy jít o hru *Rub a líc*, která byla obhajobou demokracie proti totalitní diktatuře.

³⁰⁸ FEIST 1983, 42 a 70.

BECKMANN Johanes (Hannes) |1909–1976|

Německý malíř a fotograf. Studoval na Bauhausu v Desavě u Paula Klee, Josefa Alberse či Vasilu Kandinského. V roce 1932–1934 studoval ve Vídni fotografii. Je uváděno, že v letech 1938–1944 žil v Praze, kde vedl fotografické studio. Dle dochovaných archivních materiálů³⁰⁹ byl však v roce 1936, sledován a zadržen pro podezření z vyzvědačství v souvislosti s bezpečnostními opatřeními při příjezdu rumunského krále Carola II. do Prahy. Ve složce byl zařazen jako terorista.[6] Prokazatelně tedy pobýval v Praze již před rokem 1938. Od roku 1944 do konce války byl internován v koncentračním táboře. Do Spojených států odchází v roce 1948, kde se usadil v New Yorku a vedl oddělení fotografie v Guggenheimovu muzeu. Jeho tvorba vychází především z geometrické abstrakce a op artu.[74]

BERT [?–?] karikatury označované *Bert* nebo *B*.

Totožnost ilustrátora a karikaturisty Berta není z literatury zcela jasná. Jako *E. Bert* je označen v SCHNEIDER 1987, 91; *Bert [J. Justuz]* je uveden v ETLIN 2000, 347. V Národním archivu v Praze jsem našla variantu *Ekrhardta Justuse* z Heidelbergu, který je však zařazen na černou listinu spolku *Solidarita* pro podezření ze spolupráce s Gestapem, sign. 225-1121-4/50. Stejně je tomu i u *Josefa Justusze* s krycím jménem *Herbert Lessing*, rovněž podezřelého ze spolupráce s Gestapem v materiálech Ministerstva vnitra v Londýně, sign. 2-90/4342. Karikatury s označením *Justuz* se sice vyskytují, nicméně jsou stylově odlišné. Nejjistějším označením je tedy *Bert*, který svá díla signoval buď *B.*, nebo *Bert*. Jeho ilustrace se nachází v časopisu *Der Simplificus / Der Simpl.*[50, 51, 59, 62] v *Neuer Vorwärts*[44–48] a originály kreseb vlastní NG v Praze.[49] Byl rovněž zastoupen na *Mezinárodní výstavě karikatur a humoru* v SVU Mánes.

BIDLLO František |1895–1945|

Český karikaturista a malíř, vydavatel a odpovědný redaktor českého vydání satirického časopisu *Der Simplificus / Der Simpl.* Vystavoval s emigranty na *Mezinárodní výstavě karikatur a humoru a Dnešní Mánes* v SVU Mánes. Některé jeho karikatury musely být odstraněny na základě protestů z Německa. Ilustroval antologii *Pozdrav Paříži*, která vyšla v Praze roku 1933 při příležitosti konání antifašistického pařížského kongresu. Zahynul v koncentračním táboře.

BISCHOF Erich Arnold |1899–1990|

Malíř a grafik byl držen v Německu v ochranné vazbě jako socialista.[15] Po té uprchl do ČSR, kde žil nejprve v *Šaldově pomocném komitétu*[11] a poté u komunistky Ely Švabinské. Pro podezření z vyzvědačství prošel preventivní vazbou. Byl členem *OKB* a zúčastnil se výstavy v Domově pro emigranty ve Strašnicích. Jeho jméno se vyskytuje u *BCRC* a *CRTF* na seznamu uprchlíků z Československa do Velké Británie. Po svém úniku byl aktivní ve *Freie Deutsche Kulturbund* v Londýně. Dochovalo se několik kreseb prokazujících kontakt se Slovenskem a v *Die Zeitung* publikoval roku 1942 grafiku Prahy [89].

ČAPEK Josef |1887–1945|

Český malíř, spisovatel, karikaturista českého vydání satirického časopisu *Der Simplificus / Der Simpl.* Podepsal protest proti porušování práva azylu v září 1934 a dopis československých spisovatelů pařížskému sjezdu na obranu kultury 1938. V říjnu 1937 se zúčastnil výstavy českého a německého umění v Domově pro emigranty v Praze Strašnicích. Byl členem *OKB*.

³⁰⁹ MINISTERSTVO VNITRA NA ČR/b. Spis se věnuje bezpečnostním opatřením. Bylo nařízeno sledování a kontrola cizinců. Sestavený seznam emigrantů byl roztríděn dle jejich závadnosti. Mezi teroristy je zde uveden Hannes Beckmann. Erich Arnold Bischof, komunista, byl pro styky s Ludvikem Rosowskim dán do preventivní vazby stejně jako i Johannes Wüsten.

DICKER-BRANDEIS Friedl |1898–1944|

Absolventka Bauhausu a přítelkyně Johna Heartfielda emigrovala do Prahy po zatčení kvůli aktivitám v komunistické straně. Malířka původem z Vídně se v Praze stává členkou protifašistické skupiny okolo knihkupectví *Černá růže*. Vyučovala umění děti uprchlíků z Německa či Rakouska. Vdala se za účetního Pavla Brandeise a získala české občanství. Manželé se přestěhovali v roce 1938 do Hronova, kde pracovali v textilní továrně B. Spieglera. Na textilním veletrhu v Náchodě obdržela zlatou medaili. V roce 1942 byli oba manželé deportováni do Terezína, kde Friedl připravila scénu a kostýmy pro dětské divadlo Broučci a dále s dětmi kreslila a pracovala na výstavě. Zemřela v Osvětimi v roce 1944.

DURASOVÁ-KOPFOVÁ Mary |1898–1982|

Českoněmecká sochařka, prošla několika spolky českých Němců, *Die Pilger*, *Junge Kunst* a *Prager Sezession*, které měly vyvažovat expandující českou kulturu. Studovala na Akademii výtvarných umění u Jana Štursy a jejím manželem byl několik let malíř Maxim Kopf, s nímž byla v přátelském kontaktu do konce jeho života. Byla členkou *SVU Mánes* a *OKB* s nímž se zúčastnila výstavy emigrantů ve Strašnicích. Po své emigraci do Velké Británie vstoupila do *Freie Deutsche Kulturbund* v Londýně, kde prokazatelně pokračovaly kontakty s německými emigranty z Československa.

EBELOVÁ Antonie (EBEL Toni) |1881–1961|

Akademická malířka narozená v Berlíně. Při svém příjezdu do Československa uvedla, že emigrovala z rasových důvodů, protože je Židovkou a obávala se pronásledování. V dalším novějším materiálu je ovšem uvedena, jako evangelička. Pokud by byla Židovkou, byl by její pas označen Y. Z vlastních prostředků žila nejprve v Praze, od prosince 1934 v Karlových Varech a od roku 1937 v Brně. V žádostech uváděla, že přijela za účelem studia malířství. Umělecká díla z jejího pobytu v Československu se objevit nepodařilo. Existují však její autoportréty z 50. let dvacátého století a nedatované malby *Zátíší s košíkem a jablky*, *Dělník* a *Studovna* dostupné na Deutsche Fotothek.

FEIGL Friedrich |1884–1965|

Malíř, grafik, ilustrátor, bratr galeristy Hugo Feigla a člen skupiny *Osma*. Osobnost české rané moderny. Účastnil se *Výstavy židovských umělců 19. a 20. století*, ale vystavoval i se skupinou *Junge Kunst* nebo *Prager Sezession*. Ve třicátých letech pobýval v Palestině a v roce 1933 se vrátil z Berlína do Prahy. Vznikla zde řada krajinných atmosférických výseků Prahy a okolí, ale i záznamy kaváren, synagog a motivy z Palestiny, které vystavil v galerii *Dr. Hugo Feigl* v květnu 1937. Byl členem *OKB*. Roku 1939 byl na cestě do Anglie zadržen v koncentračním táboře ve Vestfálsku a až intervence Oskara Kokoschky u pomocných britských organizací pomohla tento jeho osud změnit.

FEIGL Hugo |1889–1961|

Bratr malíře Friedricha Feigla, obchodník s uměním a majitel galerie. Vystudoval právnickou fakultu, ale publikoval i výtvarné kritiky v *Prager Tagblatt* a nakonec se místo právnické praxe rozhodl věnovat umělecké oblasti. Roku 1930 zahájila činnost jeho galerie *Dr. Hugo Feigl*, kde vystavoval T. T. Heine nebo O. Kokoschka, kterého seznámil s T. G. Masarykem. Hugo Feigl nebyl výjimečný svým obchodním talentem, ale jak jeho přítel Oskar Kokoschka vzpomíná, „byl jedním z obchodníků s uměním, kteří pořádali výstavy nejen proto, aby vydělali, nýbrž s pocitem, že naplňují určité

posláni.“³¹⁰ Vystavoval českoněmecké i české autory, staré i moderní umění a realizoval řadu zajímavých projektů se zahraniční účastí. Později vedl svou galerii v New Yorku.

FEIST Werner David |1909–1998|

Německý fotograf patřil k absolventům Bauhausu. Nepřijel do Prahy jako emigrant, ale za prací již v roce 1930. Později však nebylo možné, aby se pro politické události domů vrátil. Politicky činný zřejmě nebyl, ale je uveden smýšlením jako antifašista. Strávil zde celých devět let a živil se nejprve návrhy a malováním reklam v grafickém studiu³¹¹ a později jako samostatný fotograf, grafický návrhář a žurnalista. Jeho fotografická tvorba vytvořená v Praze představuje fascinaci technickým vývojem člověka a dokládá stálý vliv Bauhausu.[77] Vytvářel moderní reklamní snímky, zátiší, portréty a propagační fotografie z Vítkovických železáren. Tvorbu u nás poprvé představila výstava *Česká fotografie 20. století*.³¹² Jeho jméno se dále vyskytuje u *BCRC* a *CRTF* na seznamu uprchlíků z Československa do Velké Británie, kam emigroval přes Polsko, a kde během války sloužil v britské armádě. Zemřel v kanadském Montrealu.

FILLA Emil |1882–1953|

Český malíř, grafik, sochař, teoretik umění. Spolupracoval se *Solidaritou*, kdy organizoval sbírku *Vánoce solidarity* ve prospěch německých emigrantů v prosinci 1935. Převzal čestné předsednictví na výstavě českého a německého umění v ubytovně pro emigranty ve Strašnicích. Byl členem *OKB*.

GOČÁR Josef |1880–1945|

Český architekt a profesor na AVU v Praze. Byl předsedou SVU Mánes a v dubnu 1934 podepsal protest proti verbálním nótám Německa a Rakouska útočícím na *Mezinárodní výstavu karikatur a humoru* v SVU Mánes.

GODAI Erich |1899–1969| vlastním jménem **Eric Goldbaum** někde jako **Goldmann Eric (Erich)**

Německý karikaturista a kreslíř, pracoval v *Simplicissimu* v Mnichově. Do Prahy přišel v roce 1933, kde vytvářel kresby pro satirický časopis *Der Simplicus / Der Simpl.* Tematicky se věnoval především demoralizaci společnosti nacismem a sexuálními stereotypy. Vystavoval s emigranty na *Výstavě karikatur a humoru*. Odešel do New Yorku, kde kreslil pro *Aufbau* a *Colier's Magazine*.

GUTH Hella |1908–1992|

Česká malířka židovského původu, studovala na AVU v Praze u prof. Williho Nowaka. V roce 1936 vystavovala s dalšími českoněmeckými umělci z *Prager Secession*. V Praze podporovala řadu emigrantů. Organizovala podpůrné akce, vydávala protestní pohlednice, spolupracovala s vydavateli *Der Simplicus / Der Simpl.* Stala se členkou německé divadelní skupiny *Studio 34*, která patřila k významným protifašistickým divadelním skupinám v Praze. Navrhovala plakáty i kulisy a občas účinkovala jako herečka. Pomáhala také emigrantům vyřizovat úřední záležitosti. Po příjezdu do Prahy v jejím ateliéru bydlel spisovatel Willy Bredel, autor románu *Zkouška*. [18] Spolupracovala s Johnem Heartfieldem, kdy mu stála několikrát modelem pro jeho fotomontáže. [22, 23] V roce 1938 odešla do exilu v Londýně.

HAUSMANN Raoul |1886–1971|

Působení Heartfieldova berlínského kolegy ze skupiny *Dada*, Raoula Hausmanna, v Praze trvalo pouze něco málo přes rok. Na jaře 1937 zde uspořádal výstavu v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze. Dle původního plakátu [76] zjistíme, že Hausmann vystavil fotografie lidových staveb ze

³¹⁰ KOKOSCHKA 2000, 222.

³¹¹ FEIST NA ČR.

³¹² BIRGUS/MLČOCH 2005, 58–59.

španělského ostrova Ibiza, kde pobýval před svým příjezdem do Prahy. Dále byly k vidění akty a abstraktní i strukturální fotografie. Během své emigrace se v ČSR věnoval především experimentům s infračervenou fotografií. Hru se světlem reprezentuje rovněž fotografie umístěná na plakátu k výstavě.³¹³ O svých zkušenostech s infračervenou fotografií napsal v článku pro *Fotografický obzor*, kde upozorňuje na její význam v jednotlivých vědních oborech.³¹⁴ Hausmann byl rovněž zastoupen na *Mezinárodní výstavě fotografie* v roce 1936.

HEINE Thomas Theodor |1867–1948| karikatury označované **TTH**

Německý malíř, karikaturista a kreslíř, spoluzakladatel mnichovského časopisu *Simplicissimus*. Do Prahy přichází v roce 1933 a do Brna 1936, kde pracuje pro Lidové noviny. V září 1933 měl samostatnou výstavu ve Feiglově galerii. Vystavoval s emigranty na Výstavě karikatur a humoru a některé jeho karikatury musely být odstraněny na základě protestů z Německa. S časopisem *Der Simplicus / Der Simpl* nikdy nespolupracoval. Je autorem knihy *Das spannenede Buch*, vydaném v Mottlově nakladatelství v Moravské Ostravě,^[38] 1934 a obálky ke knize J. *Deutsche Občanská válka v Rakousku*, vydaném Graphia v Karlových Varech, 1935. V roce 1938 odešel do Osla.

HEARTFIELD John |1891–1968| vlastním jménem **Helmut Herzfelde**

Německý malíř, karikaturista, fotomonteur. V Praze spolupracoval s vydavatelstvím *Malik* svého bratra Wiellanda Herfelda a s časopisy *AIZ* a *VI, Gegen-Angriff, Svět práce* či *Španělsko*. Je autorem obálek *Dobrý voják Švejk*, 1936. Roku 1934 byl zbaven německého občanství. Vystavoval s emigranty na *Mezinárodní výstavě karikatur a humoru* a *Dnešní Mánes* v SVU Mánes. Některé jeho fotomontáže musely být odstraněny na základě protestů z Německa. Převzal čestné předsednictví na výstavě českého a německého umění v Domově pro emigranty v Praze Strašnicích. Byl členem *OKB*. V roce 1939 odešel do Londýna, kde dále pracoval v *Der Freie Deutsche Kulturbund*.

HERZFELDE Wieland |1896–1988|

Básník, spisovatel, nakladatel a bratr umělce Johna Heartfielda. V Praze obnovil po svém útěku z Německa vydavatelství *Malik*, které v Berlíně vydalo řadu dadaistických publikací. Mnoho knih bylo z finančních důvodů tištěno v Praze a později distribuováno do Londýna, kde byla další pobočka nakladatelství.³¹⁵ Tak lze vysvětlit, že řada knih suvedenou adresou vydavatelství v Londýně byla doprovázena Heartfieldovými fotomontážemi ještě před jeho novým únikem z Prahy do Londýna. V autobiografickém románu *Paměti veselého sirotka* vzpomíná na podmínky emigrace v ČSR. Byl členem *OKB*. Emigroval s bratrem do Londýna a později do New Yorku.

HOFFMANN Eugen |1892–1955|

Akademický sochař, malíř a grafik, se narodil v Československu a studoval v Drážďanech.³¹⁶ V roce 1938 se spolu s ženou Rosel vrátil na krátký čas za rodiči do Prahy poté, co byl umístěn na výstavě *Entartete Kunst* jako „zvrhlý umělec“. Z tohoto období nejsou známa žádná jeho díla. Byl členem *OKB* a zúčastnil se výstavy v Domově pro emigranty ve Strašnicích. Jeho jméno se dále vyskytuje u *BCRC* a *CRTF* na seznamu uprchlíků z Československa do Velké Británie, kde vystavoval s *FDKB*.

³¹³ BIRGUS/MLČOCH 2005, 74, nebo BIRGUS/SCHUEFLER 1999, 67.

³¹⁴ HAUSMANN 1938.

³¹⁵ HERZFELD NA ČR.

³¹⁶ HOFFMANN NA ČR.

HOFFMEISTER Adolf |1902–1973| karikatury někdy označované **AH**

Český karikaturista a malíř, spisovatel a profesor UMPRUM v Praze. Pracoval v Šaldově výboru a v českém vydání satirického časopisu *Der Simplicus / Der Simpl.* Vystavoval s emigranty na *Mezinárodní výstavě karikatur a humoru* v SVU Mánes a je autorem předmluvy katalogu. Převzal čestné předsednictví na výstavě českého a německého umění v Domově pro emigranty ve Strašnicích. Byl členem *OKB*. Podepsal provolání Osvobozeného divadla proti fašismu v roce 1933 a protest proti porušování práva azylu v září 1934. Z Prahy emigroval do Paříže, kde byl spolu s Maximem Kopfem nebo Antonínem Pelcem vězněn v Santé.

KATZER Elias |1910 – ? | karikatury někdy označované **Katz**

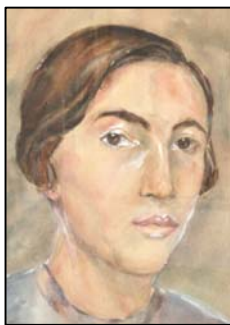
Německý ilustrátor, grafik a karikaturista satirického časopisu *Der Simplicus / Der Simpl.* Jsou pro něho typické uhlové kresby připomínající potemnělost německých lágrů se zarytými výrazy *SS-mannů*. [65] Kromě uvedení na seznamu osob zadržených pro podezření z politické činnosti, se z jeho života nic bližšího zjistit nepodařilo.³¹⁷ Byl členem *OKB*, což dokládá jeho přítomnost v ČSR minimálně v letech 1934–1937. Jeho jméno se dále vyskytuje u *BCRC* a *CRTF* na seznamu uprchlíků z Československa do Velké Británie.

KERR Alfred |1867–1948|

Německý spisovatel a publicista. Před rokem 1933 než uprchl do ČSR, byl nejvlivnějším divadelním kritikem v Německu. Byl zbaven německého občanství v roce 1933 a na seznamu byl veden jako číslo 1. Jeho knihy byly spáleny nacisty. Pro *Simplicus* vytvořil předmluvu k výročnímu časopisu *Juden Christen Heiden im III. Reich*, 1935. Psal rovněž pro *Die Neue Weltbühne* a *Gegen-Angriff*.

KLEIN Georg | 1895 nebo 1914 – ? |

Jeho totožnost se osvětlit nepodařilo. Jméno mohlo být užíváno jen jako pseudonym u karikatur pro časopis *Der Simplicus / Der Simpl.* [63] Vyskytuje se však dále u *BCRC* a *CRTF* na seznamu uprchlíků z Československa do Velké Británie, buď jako Klein Heinrich nebo Klein Jiří.

KLOPFLEISCH rozená **GROSSNER Margarete (Gretel)** |1911–1982|

Malířka a sochařka z Drážďan, kde její zájem o umění podnítil Otto Dix. Pro své antifašistické aktivity musela po převzetí moci Hitlerem uprchnout do ČSR. V Praze se stala její učitelkou Käthe Schöffnerová, která byla přítelkyní německé umělkyně Käthe Kollwitzové.³¹⁸ Schöffnerová seznámila Gretel s profesorem Grundem, který ji přivedl k sochařské a řezbářské práci. [75] Byla členem *OKB* a vystavovala díla s dalšími protinacistickými umělci, jako byl John Heartfield. Po obsazení Československa Německem uprchla do Anglie, kde pracovala u Ronalda Penrose, přítele Pabla Picassa. Její jméno se vyskytuje u *BCRC* a *CRTF* na seznamu uprchlíků z Československa do Velké Británie.

KOKOSCHKA Oskar |1886–1980|

Rakouský malíř, kreslíř, grafik. V Praze mu pomáhal mimo jiné Hugo Feigl (na fotografii vlevo), který ho i provázel při výběru pohledů na Prahu, z nichž vzniklo šestnáct olejomalb. Zprostředkoval také setkání s prezidentem T. G. Masarykem, kterého umělec portrétoval. V roce 1937 byl zvolen čestným členem SVU Mánes. Z ČSR odešel do Anglie, kde obrazem *Nostalgie* vzpomínal na Prahu [92] a na podnět Mnichovského diktátu vytvořil olej *Červené vejce*, 1940–1941.

³¹⁷ Katzer NA ČR. V tomto seznamu podezřelých osob se nachází i sochař Heinz Werner.

³¹⁸ Käthe Schmidt Kollwitz, německá malířka, grafička a sochařka. Prošla od naturalismu k expresionistickým tendencím. Jejím tématem byly oběti, chudoby, hladovění a války.

KOPF MAXIM |1892–1958|

Českoněmecký umělec, prošel několika spolky českých Němců, *Die Pilger*, *Junge Kunst* a *Prager Sezession*, které měly vyvažovat expandující českou kulturu. Byl členem *OKB* a zúčastnil se výstavy emigrantů ve Strašnicích. Pracoval s náboženskou tematikou vyjadřovanou pomocí světelného kubismu a krystalizujícího prostoru. Rozvedl se s umělkyní Mary Durasovou, s níž si zachoval přátelský vztah až do konce svého života. Od 30. let 20. století se věnoval dynamice velkoměst, prozrazující jeho cesty hlavně do Paříže či New Yorku a dále po celém světě. Z Tichomoří se vrací na pomoc okupovanému Československu. Z Prahy byl však nucen dále uniknout do Paříže, kde byl společně s Adolfem Hoffmeisterem nebo Antonínem Pelcem vězněn v Santé. Zemřel v New Yorku, aniž by před tím ještě spatřil Prahu, což bylo před smrtí jeho přáním.

KROMMER Helmut Hermann |1891–1973|

Malíř, grafik, ilustrátor a žurnalista narozený v Opavě. Po návratu z Paříže žil od roku 1933 v Praze. Byl členem *OKB*. Portrétoval prezidenty T. G. Masaryka a E. Beneše. Maloval Brno, Opavu nebo Vítkovické železárny a několik cyklů s pražskými motivy jako Pražské kostely a Pražský vysokoškolský cyklus. Během německé okupace se odmítl rozvést s manželkou židovského původu a ocitl se na černé listině Gestapa. Unikl do Anglie, kde spolupracoval s *FDKB*. Po roce 1951 se odstěhoval za svou dcerou do USA.

LADA Josef |1887–1957|

Český malíř, ilustrátor a spisovatel. V sociálně-kritických kresbách a karikaturách často používal zvířecí alegorie a některé z nich uveřejnil v českém vydání satirického časopisu *Der Simplicus* / *Der Simpl.* Ilustroval Haškovy příběhy vojáka Švejka pro nakladatelství Adolfa Synka, v němž také vyšlo v roce 1936 vydání s fotomontážemi Johna Heartfielda, který v nich použil Ladovy kresby. Motiv Švejka se objevuje i v díle dalších emigrantů, k čemuž zřejmě přispěli i kontakty s Ladou v *Simplicu*.

LADE Kurt |1905–1973|

Německý malíř, původem z Polska, odkud se v mládí přestěhoval do Berlína. Studoval zde dějiny umění, malbu a grafiku u profesorů Friedricha Feigla a Huga Steinera-Prag. Jeho prvním ubytováním v Praze se stal Domov pro emigranty ve Strašnicích, kde vytvořil cyklus lavírovaných kreseb o lidech v emigraci.^[13, 73] Lade se snažil pokračovat nejen ve své umělecké činnosti, ale i politické práci. Staral se o propagaci Spolku pro německé emigranty, *Verein für deutsche Emigranten* a pomáhal spoluzakládat *OKB*, jehož předsedou, se stal po Theu Baldenovi koncem roku 1938. Kromě soukromých zakázek vytvářel užitou grafiku, pro *URANIA* Praha. Z této spolupráce vznikly Ladeho filmové dekorace pro *Das Leben Mozarts* a *Beethovens Leben*.³¹⁹ Po vyhlášení Protektorátu Čech a Moravy unikl do Anglie spolu s dalšími umělci, mezi nimiž byl karikaturista Günther Wagner nebo herečka Charlotte Küter.³²⁰ Ve Velké Británii byl aktivní ve *Freie Deutsche Kulturbund* v Londýně.

³¹⁹ TSCHIRNER 1985, 9.

³²⁰ Charlotte Küter hrála také s V. Burianem v německé verzi filmu *Hrdina jedné noci*, režie M. Frič, 1935. Spolu se svým manželem, režisérem českoněmeckého původu Paulem Lewittem, organizovali evakuaci nacisty ohrožených umělců z „pomnichovského“ ČSR. Ilegálně pak odešli až v dubnu 1939 společně s několika uvedenými umělci.

MANN Heinrich |1871–1950|

Německý prozaik, dramatik a publicista. Od roku 1934 žil v ČSR a získal státní občanství. Pro *Simplicus* vytvořil předmluvu k výročnímu časopisu *Das III. Reich in der Karikature*, 1934.

NATHAN Hans Albert Ludwig |1900–1971| pseud. **Dr. Ludwig**

Německý advokát, novinář, publicista a vydavatel časopisu *Der Simplicus / Der Simpl.* Spolupracoval rovněž s časopisem *Die Neue Weltbühne*.

NEUSCHUL Ernst |1885–1968|

Malíř českoněmeckého původu se z Berlína vrátil roku 1933 nejprve do Prahy a potom do rodného Ústí nad Labem. Radí se mezi umělce *Nové věčnosti*, kdy se do popředí dostala témata z průmyslového prostředí, života dělníků či scén venkova. Vytvořil portréty prezidentů *Tomáše Garrigua Masaryka* a dvakrát maloval *Edvarda Beneše*. Stal se členem skupiny *OKB* a pořádal přednášky na téma *Entartete Kunst*. V Ústí nad Labem uspořádal několik výstav, přičemž ta poslední ze září 1938 byla napadena henleinovci. Díla *Stávka* a *Masa* byla rozřezána a *Demonstrace* a *Vězeň*, počmárány hákovými kříži. K dalšímu odchodu se Neuschul rozhodl po své samostatné výstavě v Praze a nový azyl našel v Anglii.

NOLDE Karl |1902–1994| díla po roce 1940 většinou označována jako **Kanol**

Německý expresionistický malíř. Byl společně s bratrem Fritzem členem *ASSO* a roku 1933 byl nacisty zatčen a vězněn. Jeho práce byly zničeny za sociální a politický obsah. V březnu 1935 uprchl do Československa, kde žil v neupřesněném pražském domově pro emigranty. Jeho jméno se dále vyskytuje u *BCRC* a *CRTF* na seznamu uprchlíků z Československa do Velké Británie, kam odešel po roce 1938.³²¹ V Londýně vedl konferenci o německém expresionismu a vystupoval proti nacistické straně. Vystavoval zde rovněž svá díla, která namaloval v Praze. Po roce 1940 odchází do Spojených států a později i do Mexika. Díla začal označovat jako *Kanol*, aby nedocházelo k záměně s jiným německým expresionistickým malířem, Emilem Noldem.

PELC Antonín |1895–1967|

Český karikaturista a malíř, grafik a profesor AVU v Praze. Spolupracoval na českém vydání satirického časopisu *Der Simplicus / Der Simpl.* Vystavoval s emigranty na *Mezinárodní výstavě karikatur a humoru a Dnešní Mánes* v SVU Mánes. Některé jeho karikatury musely být odstraněny na základě protestů z Německa. Z Prahy emigroval do Paříže, kde byl společně s Adolfem Hoffmeisterem nebo Maximem Kopfem vězněn v Santé.

POL Heinz |1901–1972| pseud. **Hermann Britt**

Německý novinář, publicista a šéfredaktor časopisu *Der Simplicus / Der Simpl.* Spolupracoval rovněž s časopisem *Die Neue Weltbühne*. Bez dokumentů uprchl 1933 do ČSR. Byl zbaven německého státního občanství. V roce 1936 odešel do Francie a později do USA.

REICHMANN Vilém |1908–1991| pseud. **Jappy**

Český ilustrátor, malíř a významný fotograf pocházel z německé židovské rodiny z Brna. S fotografií začal po roce 1930 jako autodidakt. Své kresby a karikatury pod pseudonymem *jappy* zveřejňoval v humoristických a kulturních časopisech, jako byl satirický časopis *Der Simplicus / Der Simpl.* Byl členem mnoha levicových organizací, spolupracoval s *Levou frontou* a časopisem *Index*. Musel narukovat zásluhou své německé národnosti na východní frontu, kde se nechal později zajmout. Po válce patřil k zakládajícím členům postsurrealistické Skupiny Ra.

³²¹ MINISTERSTVO VNITRA NA ČR/c. Karel Nolde je zde uveden jako akademický malíř, narozený v Lipsku. Po něm a jeho ženě Else, rozené Müllerové bylo vyhlášeno pátrání 6. 8. 1939, kdy měli být zatčeni. Z ledna 1939 měli vystaveny evakuační pasy a po bezvýsledné akci, bylo v září, pátrání zastaveno.

ROMAHN Anne Marie |1911–1970|

později **BALDEN (Koehler) a Balden-Wolf**

V Praze se sochař Theo Balden, původně Otto Koehler, seznámil se svou budoucí ženou Annemarií Romahnovou, která emigrovala do ČSR rovněž z Německa. V *OKB* se starala o finanční záležitosti. Umělkyně je uváděna ve spojení s *OKB* již jako Annemarie Balden, což je však nepřesné. Baldenovi se vzali až v červnu 1939 v Hampsteadu v Anglii, po své další emigraci. V ČSR jsou její archivní materiály vedeny pod rodným jménem.³²² Umělkyně pracující především s textiliemi se v Praze živila různě. Vytvářela plakáty, ilustrace a módní kresby pro německé a české noviny nebo upravovala výlohy. Navrhovala textilie a módní doplňky a pracovala na kresbách pro filmovou společnost RKO Radio.³²³ Její jméno Koehler Anne Marie se dále vyskytuje u *BCRC* a *CRTF* na seznamu uprchlíků z Československa do Velké Británie. Po roce 1956 se ještě jednou provdala za umělce Willyho Wolffa, dále je tedy známá jako Annemarie Balden-Wolff. Její pozdější tvorba je ovlivněna informelem.

SEKORA Ondřej |1899–1967|

Český karikaturista, malíř, ilustrátor a spisovatel. Studoval u Arnošta Hofbauera. Byl kreslířem a redaktorem *Lidových novin*, kde se poprvé roku 1931 objevily kreslené *Příhody Ferdy Mravence*. Původní komiks byl určen dospělým a měl znázorňovat Ferdu jako proletáře. Následovaly díly: *Ferda Mravenec v cizích službách* a za mnichovské krize vyšly: *Ferda bude vojákem*, *Ferda kope zákopy* či *Ferda klame nepřitele*. Sekora spolupracoval s časopisem *Der Simplicus / Der Simpl*, kde se opět objevují motivy příběhů Ferdy Mravence. Za okupace byl vězněn v koncentračním táboře.

STADLER Arthur |1892–1937| karikatury označované *Sta*

Rakouský grafik, malíř a žurnalista. Svě zážitky z aktivní služby v 1. světové válce dokumentoval na mnoha kresbách a grafikách. Po ukončení války cestoval po Holandsku, Maďarsku a Československu. Pracoval pro řadu periodik jako je *Die Zeitung* nebo *Neuer Vorwärts*. Od 30. let vystupoval proti Hitlerovi a upozorňoval na hrozbu války. Pracoval s fotomontáží a kombinoval kresbu s fotografií. V Praze kreslil v letech 1934–1935 pro satirický časopis *Der Simplicus / Der Simpl*.**[60]** V roce 1935 se vrací do Vídně, kde vytváří mimo jiné volební plakáty pro Sociální demokraty.

STEINER-PRAG Hugo |1880–1945|

Českoněmecký umělec. Během své nepřítomnosti na Akademii v Lipsku byl zbaven profesury a tak se rozhodl k návratu do ČSR. Uměleckoprůmyslové muzeum mu uspořádalo v roce 1934 soubornou výstavu jeho prací a on sám zde inicioval založení sbírky moderního knižního umění a uspořádal *Mezinárodní výstavu dětských knih*.³²⁴ Na Malé straně založil a vedl grafickou dílnu *Officina Pragensis*, kde studovala grafiku a knižní tvorbu celá řada českých, českoněmeckých i ze zahraničí emigrovaných umělců. V roce 1935 zde rovněž vydal stejnojmenné album svých litografií plných pražských zákoutí s okultní symbolickou atmosférou. Zemřel v New Yorku.

TAUSSIG Fritz |1906–1944| pseud. *Bedřich Fritta*

Českoněmecký kreslíř, grafik, publicista a novinář. Odpovědný redaktor antifašistického českého vydání satirického časopisu *Der Simplicus / Der Simpl*, 1935. V roce 1941 byl deportován do Trezína, kde vytvořil rozsáhlý soubor kreseb. Zahynul v Osvětimi.

³²² ROMAHOVÁ NAČR

³²³ Díla z pražského pobytu či odkazy v literatuře se mi objevit nepodařilo. Nejbližšími jsou textilie z 50. let. <http://www.deutschefotothek.de/kue70006436.html#1>, vyhledáno 15. 3. 2009. Další podrobnosti jsem čerpala z internetového zdroje syna umělkyně, který rovněž žádná díla ze sledovaného období nevládní, což mi osobně potvrdil. Vycházím tedy z tohoto uváděného zdroje: <http://www.pan.li/biografieabw/biografieabw.html>, vyhledáno 27. 9. 2008.

³²⁴ ROUSOVÁ/ PAŘÍK/JANIŠTINOVÁ 1994, 36.

VOGEL Karel |1897–1961|

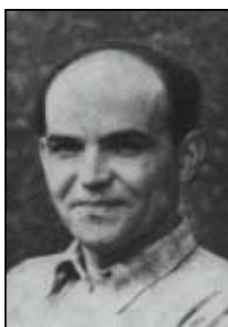
Českoněmecký sochař. Studoval na AVU v Praze u Jana Štursy. Prošel několika spolky českých Němců, *Junge Kunst* a *Prager Sezession*, které měly vyvažovat expandující českou kulturu. Byl členem *OKB* a vytvořil bustu Oskara Kokoschky.[35] Emigroval do Londýna, kde v dubnu 1943 na univerzitě vystoupil na semináři o Československu s přednáškou o výtvarném umění.

WAGNER Günther |1838–1938| pseud. *Petrus Pjotr* nebo *Gü*

Německý karikaturista a kreslíř. Pracoval pro časopis *Simplicissimus* v Mnichově, kde označoval karikatury *Gü*. V Praze vytváří kresby pod pseudonymem *Pjotr* pro satirický časopis *Der Simplificus / Der Simpl.*[64] V Německu byl členem *KPD* a příslušné organizace *ASSO* sdružující revoluční umělce, kam patřil i jeho přítel sochař Theo Balden, s nímž v Praze patřili do sdružení *OKB*. Jeho jméno se dále vyskytuje u *BCRC* a *CRTF* na seznamu uprchlíků z Československa do Velké Británie. Do Anglie unikl i s dalšími umělci, mezi nimiž byli kreslíř Kurt Lade nebo herečka Charlotte Küter.³²⁵ V Londýně působil také jako jevištní výtvarník, když připravil společně s režisérem Paulem Lewittem veselohru *Obrácení Ferdýše Pištory* v divadle *Svobodných Rakušanů, Laterndl.*³²⁶

WEISKOPF F. C. |1900–1955| pseud. *Peter Buk, isk* nebo *F. L. Kowacs*

Českoněmecký spisovatel, publicista a překladatel. V Praze působil jako šéfredaktor *AIZ*. S F. X. Šaldou založil Šaldův komitét na podporu antifašistické emigrace. Jako řečník se na mnohých shromážděních zasazoval o lepší porozumění česko-německým vztahům.

WORNER Heinz |1910–2008|

Německý sochař. Do Prahy uprchl z obav před dalším zatčením pro svou protinacistickou činnost. Bydlel nejprve ve strašnickém domově pro emigranty. Dochoval se protokol z preventivní vazby a žádost o povolení k pobytu. Byl členem *OKB*. Z jeho děl vytvořených během pobytu v Československu nebylo nic nalezeno. Fotografie Wornerova bronzového reliéfu *Die Moorsoldaten, Vojáci bažin*, vyšla k článku o umělcích *FDKB* a inspirovala ho k němu píseň z koncentračního tábora Börgermoor.³²⁷ Jeho jméno se dále vyskytuje u *BCRC* a *CRTF* na seznamu uprchlíků z Československa do Velké Británie. Po svém úniku byl aktivní ve *Freie Deutsche Kulturbund* v Londýně.

WRONKOW Ludwig |1900–1982| karikatury někdy označované *Wro*

Novinář a ilustrátor. Do Prahy přijel z Francie na podzim 1934, kde žil u bratra Geoga a pracoval pro *Pariser Tagblatt*. Umělec spolupracoval během čtyř let s tiskárnou *Orbis* pro periodika *Prager Tagblatt* a *Bohemia*, dále v *AIZ*, *Prager Illustrierte* nebo *Českém slově* a dětském časopise *Diblík*. Zaměstnán byl také v redakci *Sociálního Demokrata*. V letech 1934–1935 přispíval do časopisu *Der Simplificus / Der Simpl.*, kde se věnoval sociální kritice a antisemitismu. V Praze pobývala i jeho žena, herečka Hilda Wronkow, s níž byl rozveden.³²⁸ Dále emigroval do New Yorku, kde publikoval v *Aufbau*.¹⁸⁷¹

³²⁵ Charlotte Küter hrála také s V. Burianem v německé verzi filmu *Hrdina jedné noci*, režie M. Frič, 1935. Spolu se svým manželem, režisérem českoněmeckého původu Paulem Lewittem, organizovali evakuaci nacisty ohrožených umělců z „pomnichovského“ ČSR. Ilegálně pak odešli až v dubnu 1939 společně s několika uvedenými umělci.

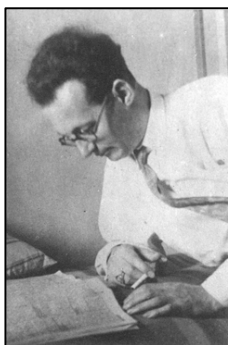
³²⁶ SRBA 2003, 732.

³²⁷ Heiz Worner: *Bildende Künstler im K. B.*, Freie Deutsche kultur, Nr. 12, prosinec/leden 1943/1944, 7

³²⁸ WRONKOVÁ NA ČR.

WÜSTEN-KOEPPEN Dorothea |1893–1974| kresby někdy označované **WK** Umělkyně okruhu výtvarníků z Görlitz, rozená Koeppenová, byla třetí ženou Johanese Wüstena. Pracovala především jako keramička a ilustrátorka dětských knih. Její kresby pro *Simplicus* bojovali proti sexismu Třetí Říše. Po té, co redakce ukončila svou činnost, neměla mnoho prostoru ke svému uplatnění. Wüsten ji později opustil. Odjel v červenci 1938 do Paříže s žurnalistkou Lotte Schwarz. Vztah obou umělců, však zůstal přátelský. Nikdy se nerozvedli, a v dopise ze září 1938 adresovaný Wielandu Herzfeldovi umělec píše, že by chtěl Dorothee posílat nějaké peníze.³²⁹ Dochovalo se také několik akvarelů, které umělkyně v Praze vytvořila. Přestože na nich zaznamenala rej Matějské pouti, jsou svým způsobem spíše tragikomické. Stánky zejí prázdnotou a blahobyt je konfrontován s těmi, kdo již poznali odvrácenou stranu války.³³⁰ Její jméno se dále vyskytuje u *BCRC* a *CRTF* na seznamu uprchlíků z Československa do Velké Británie.

WÜSTEN Johannes |1896–1943| pseud. **Peter (Petr) Nikl**

Malíř, grafik a spisovatel z uměleckého okruhu v Görlitz. Publikoval v celé řadě periodik jako v *Der Gegen-Angriff*, *AIZ*, *Prager Presse* či *Prager Mittag*. Přispíval do časopisu *Der Simplicus* / *Der Simpl* a účastnil se *Mezinárodní výstavy karikatur a humoru* v SVU Mánes. Byl členem klubu Bertoldta Brechta sdružujícího literáty i *OKB*, který byl pražskou sekcí *Freie Deutsche Künstlerbund* v Paříži s níž dále spolupracoval, po svém odchodu do Francie,^[90] kam odešel, s novinářkou Lotte Schwarz. Od září 1939 vystřídal nedobrovolně několik francouzských internačních táborů a potýkal se s vážnou nemocí. Později byl zatčen Gestapem a převezen do nacistické věznice *Moabit* v Berlíně. Byl odsouzen za velezradu k patnácti letům vězení, kde umírá na tuberkulózu.

ZADIKOW Arnold |1884–1943|

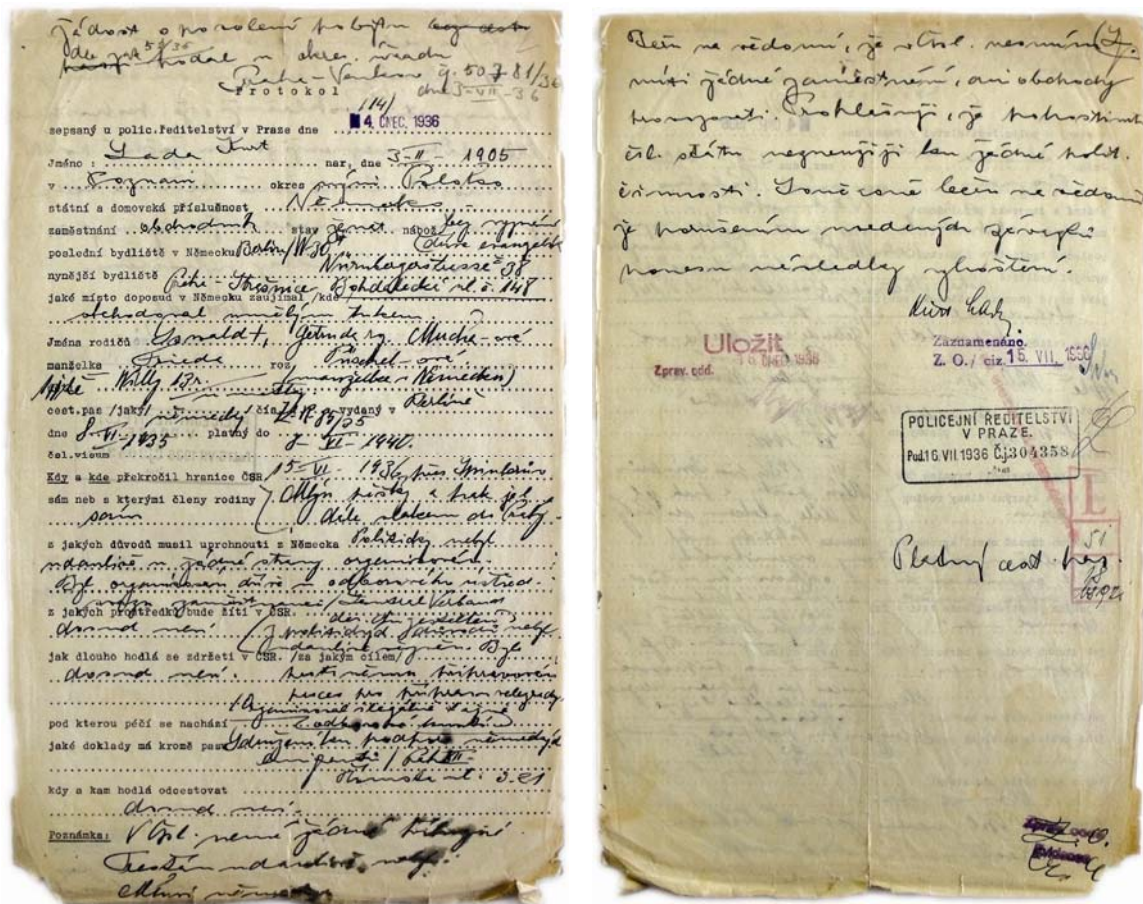
Německý sochař a medailér působil v Karlových Varech v letech 1936–38 jako umělecký ředitel sklárny *Moser*, pro niž vytvořil návrhy dodnes prodávaných kolekcí. Během jeho vedení vznikla ve sklárně řada broušeného dekorativního skla, rytého Masarykova poháru a nápojového skla s figurálními motivy.^[29, 30] Jeho manželka Hilda Zadiková byla pražskou ilustrátorkou a návrhářkou rytin ve skle.³³¹ Později po obsazení Československa Německem byl pro svůj židovský původ společně se svou ženou exportován do Terezínského ghetta, kde se stále snažil i přes obtížné podmínky pracovat. Zemřel v Terezíně roku 1943.

³²⁹ TSCHÖRTNER 1980, 543–545.

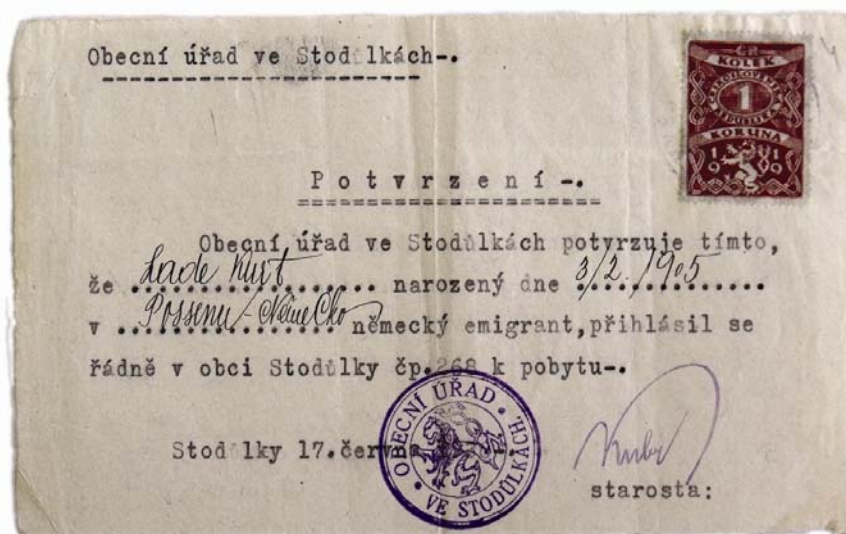
³³⁰ Pražská díla Dorothei Wüsten *Matějská pout'* a *Jedlík párků* In: <http://www.johannes-wuesten.de>.

³³¹ DČVU V., 111.

VIII. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

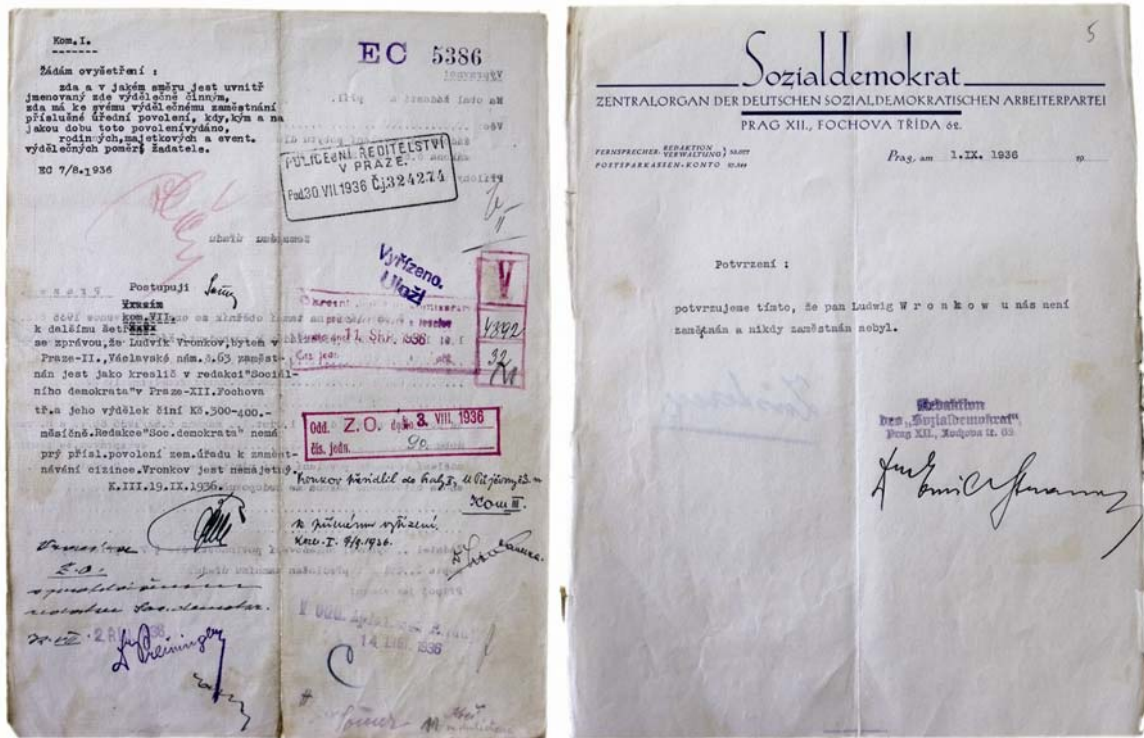
1 Žádost o povolení k pobytu Kurta Ladeho, sepsaná 14. 7. 1936,
NA ČR, Fond: PŘ, Kurt Lade, Sign. L 51/18

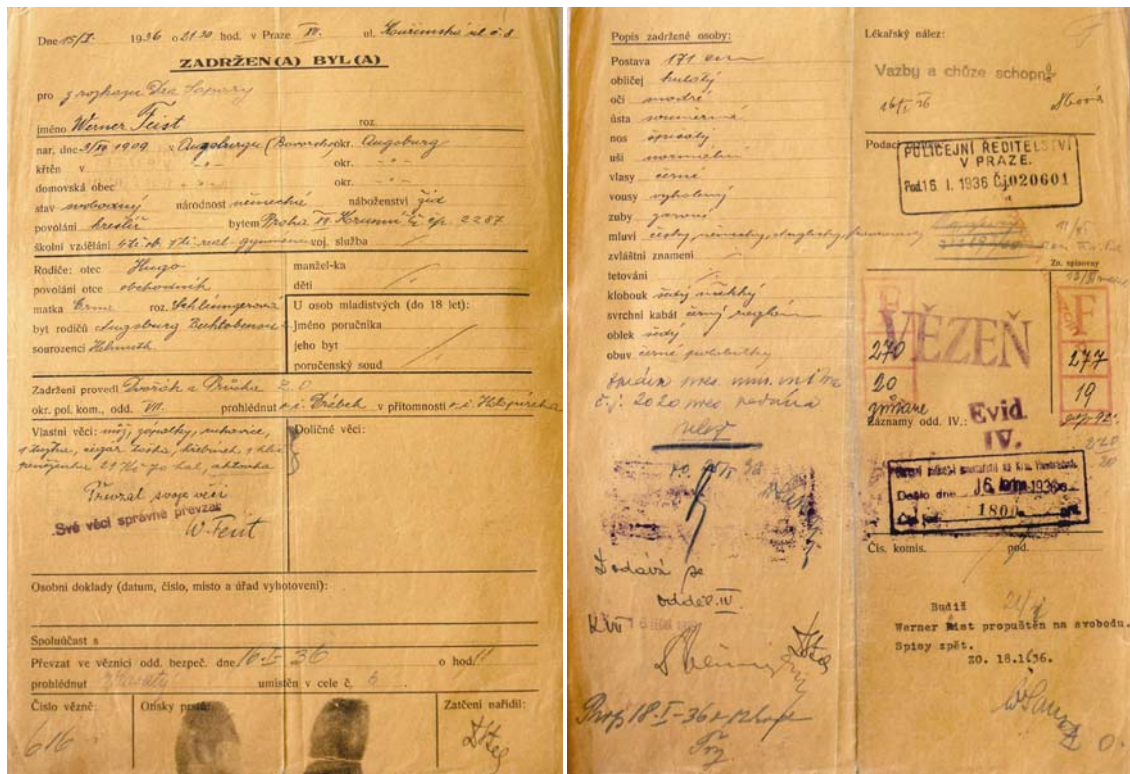
2 Přihlášení k pobytu v Praze Stodulkách Kurta Ladeho,
NA ČR, Fond: PŘ, Kurt Lade, Sign. L 51/18

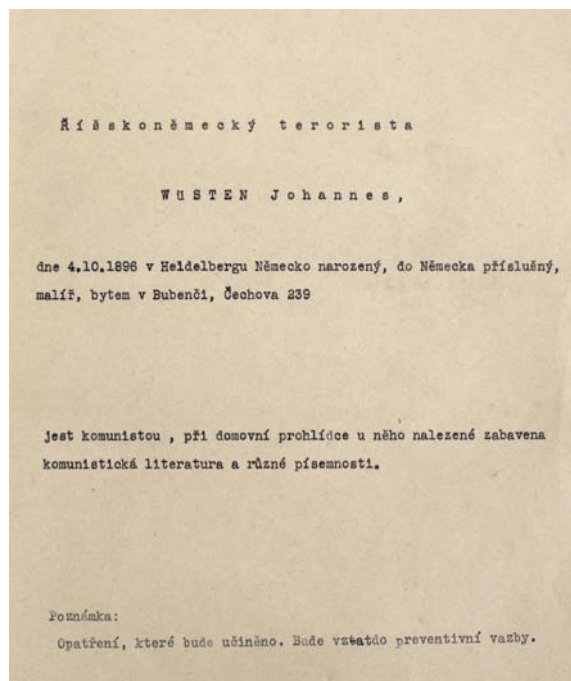
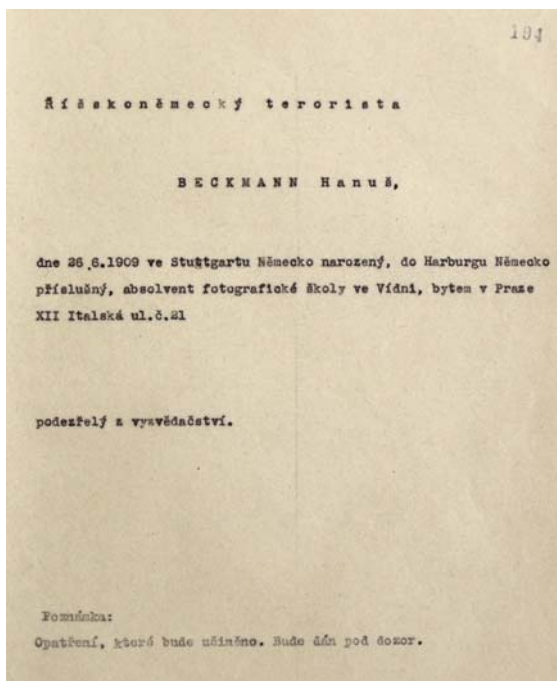
3. Říšskoněmecký pas a žádost o prozatímní cestovní doklad Dorothei Wüsten, NA ČR, Fond: PR, Dorothea Wüstenová, Sign. V 2848/37

4. Žádost o prošetření zdaje Ludvík Wronkow výdělečně činný a potvrzení z redakce Sozialdemokrat, NA ČR, Fond: PŘ, Ludvík Wronkow, Sign. V 4392/32

5. Policejní zpráva o zadržení fotografa Werner Davida Feista, 16. 1. – 18. 1. 1936, NA ČR, Fond: PŘ, Werner Feist, Sign. F 277/19

- 6. Spis preventivních opatření spojených s návštěvou Carola II. V Praze, 1936,**
NA ČR, Fond: Ministerstvo vnitra I. Prezidium, Werner Feist, Sign. 22-1201-3/19

- 7. Domov německých emigrantů v Praze Strašnicích, 1935, Bohdalecká 148 (Na Hroudě 148),**
Praha-azylový dům

8. Ústředí Šaldova komitétu – Palác Fénix,
30. léta, Václavské náměstí 62

9. Zpráva Demokratické péče o uprchlíky,
1936, Příkopy 17, Praha 1

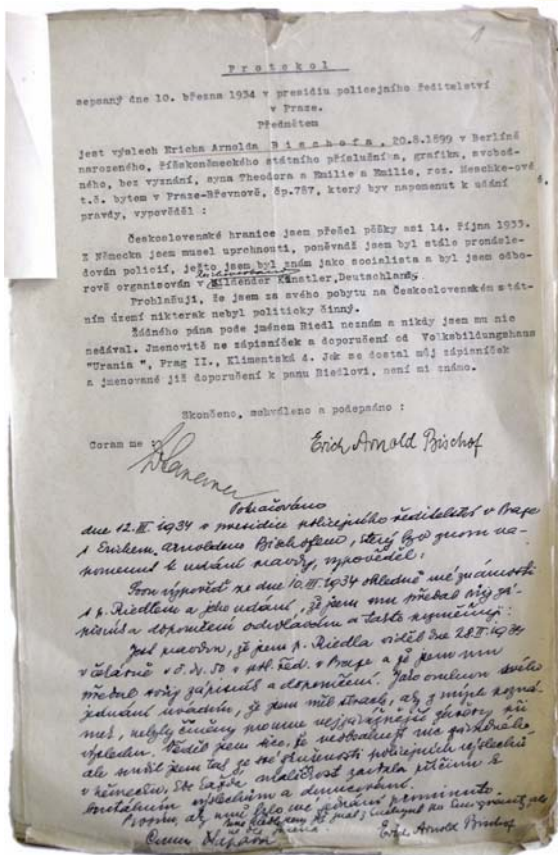

10. Šaldův komitét: Kuchyně, výdej jídla,
1933 – 1934, Mšec

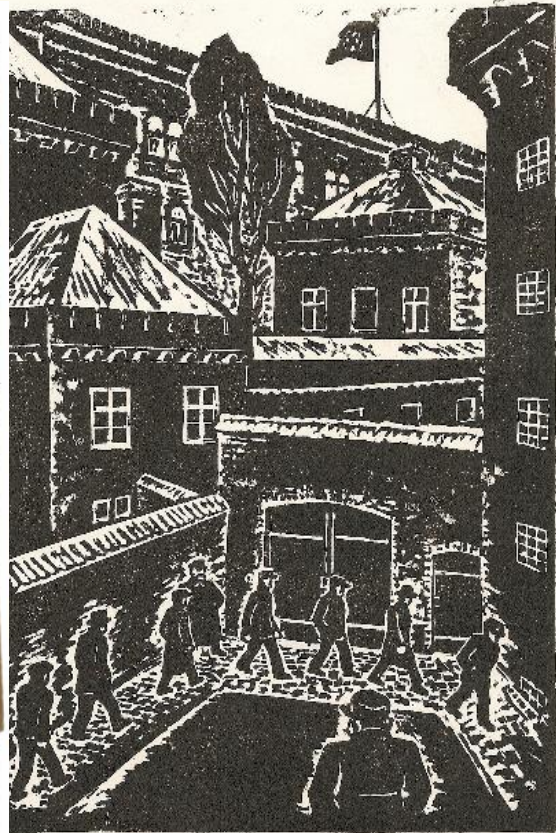

11. Erich Arnold Bischof: Kuchyně pro emigranty,
30. léta, dřvořez. Neuvedeno

14. Policejní protokol z výslechu E. A. Bischofa, 10. 3. – 12. 3. 1934. NA ČR, Fond: PŘ, Erich Arnold Bischof, Sign. B 1831/9

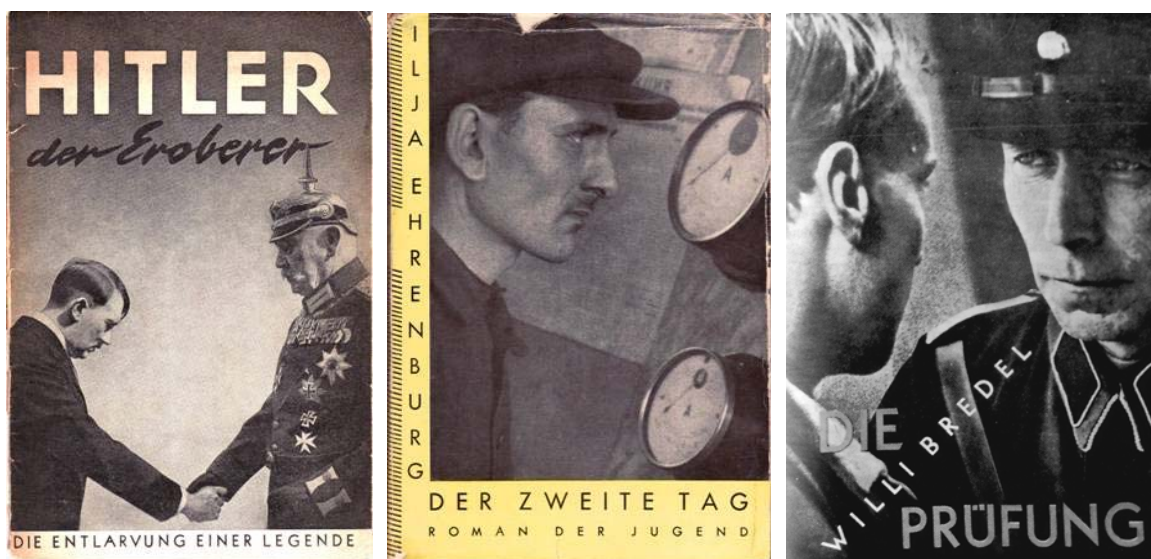
15. Erich Arnold Bischof: Bez názvu, 1933, dřevorez. Neuedeno

16. Wieland Herzfelde, John Heartfield a spisovatel Kurt Kersten, Praha 1934

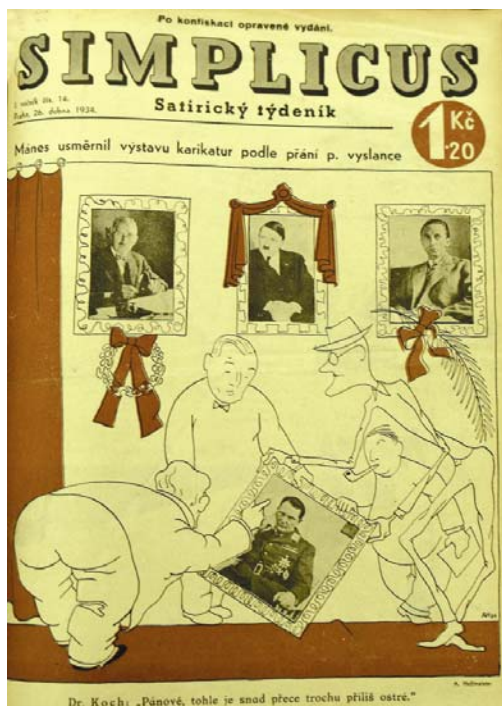
17. John Heartfield, neznámý a F. C. Weiskopf, příprava AIZ, tiskárna M. Schulz, Praha 1936

- 18. Fotomontáže Johna Heartfielda na obálkách knih vydaných Malik–Verlag v Praze:**
 Hitler zdraví Hindenburga, Rudolf Olden: Hitler, dobyvatel. Odhalení jedné legendy, 1933
 Dělník se dvěma ampérmetry, Ilja Ehrenburg: Druhý den. Román mládeže, 1933
 Willi Bredel: Zkouška, 1935

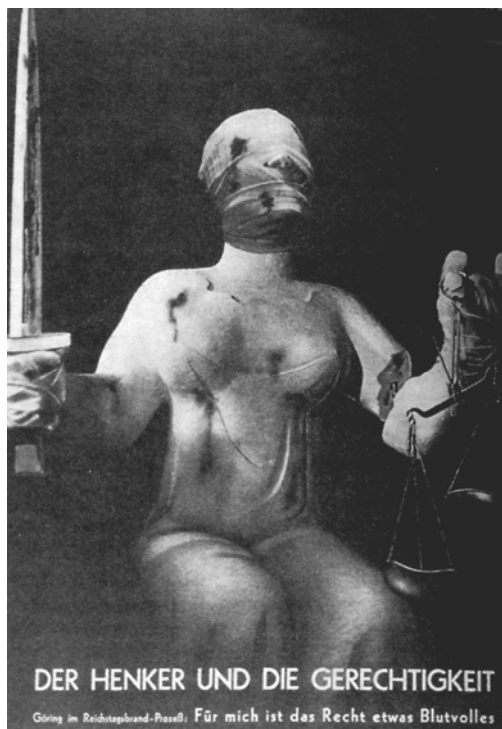
- 19. Obálka Johna Heartfielda, Malik–Verlag v Londýně:**
 F. C. Weiskopf: Das Herz – ein Schild ,
 Lyrik der Tschechen und Slowaken,
 I. vydání květen 1937,
 Vytištěno a vydáno v Československu,
 Karl Prochaska Český Těšín

20. Adolf Hoffmeister: Mánes usměrnil výstavu karikatur podle přání p. velvyslance. Simplicus, Nr. 14, 26. 4. 1934

21. John Heartfield: K intervenci Třetí Říše. Čím více obrazů odstraní, tím více se, viditelné stává skutečností! AIZ 13, Nr. 18, 13. Mai, 1934

22. John Heartfield: Kat a spravedlnost. Hella Guth jako model Justice. AIZ, Nr. 47, 30. 11. 1933

23. John Heartfield: Normalizace. Tento malý rozdíl budeme také ještě muset odstranit ze světa. AIZ, Nr. 31, 29. 7. 1936

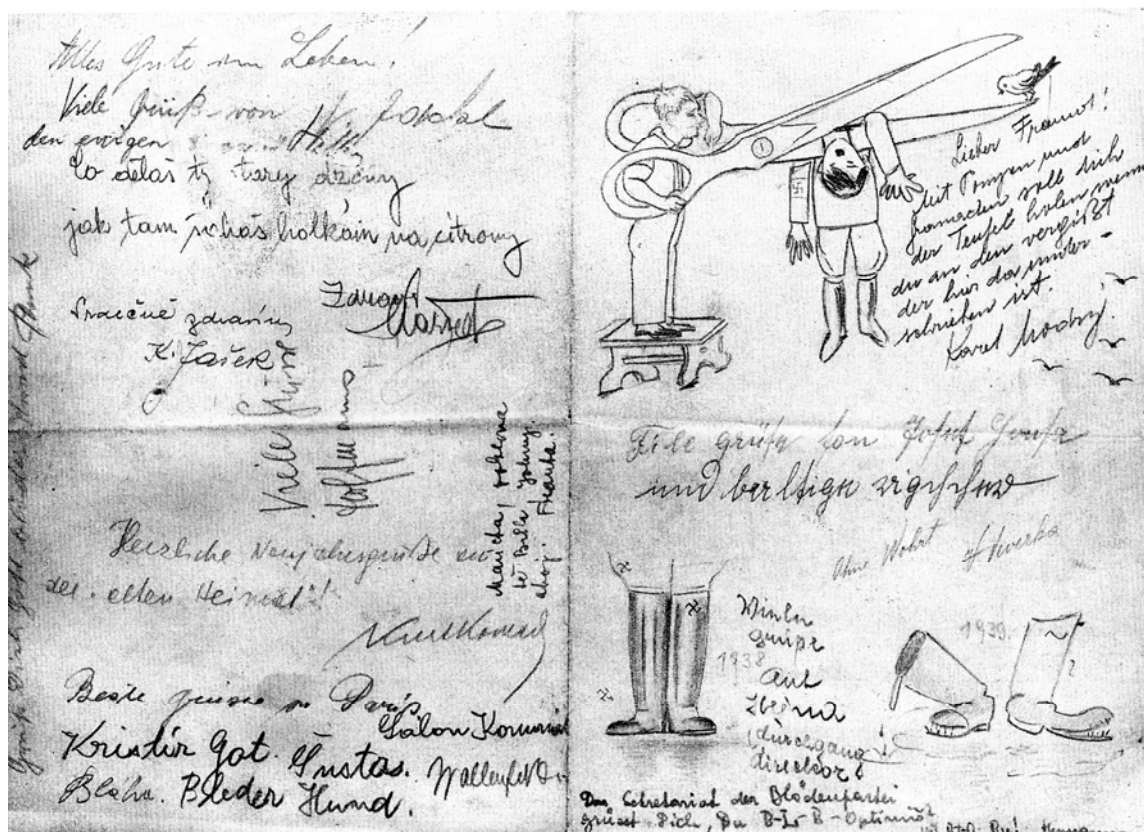
24. John Heartfield: Černá armáda.
VI, Nr. 239, 15. 6. 1938

25. John Heartfield: Liška a ježek. La Fontainovy bajky.
VI, Nr. 239, 15. 6. 1938

26. John Heartfield před svými díly na Mezinárodní výstavě fotografií v SVU Mánes, březen 1936, Praha

27. Dopis na rozloučenou Johnu Heartfieldovi od českých přátel, Prosinec 1938, Praha

XX

OKB Der Oskar Kokoschka-Bund, Prag pflegt alle 14 x
 x Tage zur Erörterung künstlerischer Fragen zu x
 x sammenzukommen. Im Oktober 37 konnte er in den x
 x Räumen des Emigrantenheims unter Mitwirkung x
 x tschechischer Persönlichkeiten eine grosse Kunst- x
 x und Kulturveranstaltung "Künstler laden ein!" x
 x durchführen. Eine gemeinsame Veranstaltung tsche- x
 x chischer und emigrierter Künstler, an der von tschechischer x
 x Seite Capek, Filla, Hoffmeister, Janousek, Kopf, Zelenka, ferner x
 x O. Kokoschka und der Bildhauer Makovsky beteiligt waren. x
 x Ferner führte der OKB eine Reihe Vorträge durch über: Ex- x
 x pressionismus - Die Entwicklung des Tafelbildes - Die Zu- x
 x kunft des Künstlers und die Volksfront - Das moderne rus- x
 x sische Theater und im Zusammenhang mit der Prager Barock- x
 x Ausstellung einen Vortrag über Barock. x
 x Zurzeit arbeitet der OKB an der Fertigstellung einer Rei- x
 x he für den Verkauf bestimmter Kunstmappen emigrierter Kün- x
 x stler. x
 XXX

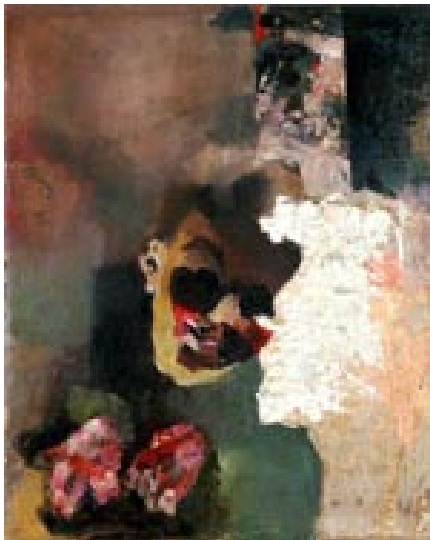
28. Zpráva o OKB, Freie Kunst und Literatur, Nr. 1, Září 1938, 7

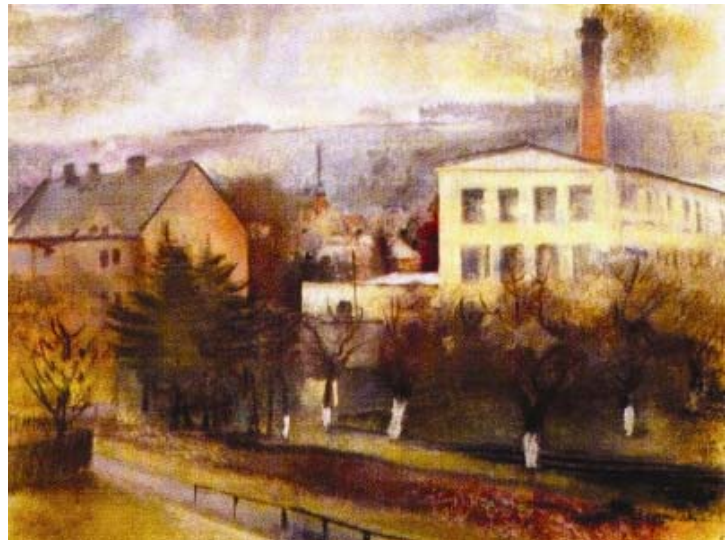
29. Arnold Zadikow: Karafa a sklenice BAROK, navrženo pro firmu Moser, ryté sklo, křišťál, 1936

30. Arnold Zadikow: Svícen a váza IMPRESS, navrženo pro firmu Moser, broušené sklo, křišťál, 1938

31. Friedl Dicker-Brandeis: Výslech II., 1934, olej na plátně, 120x80cm. ŽMP

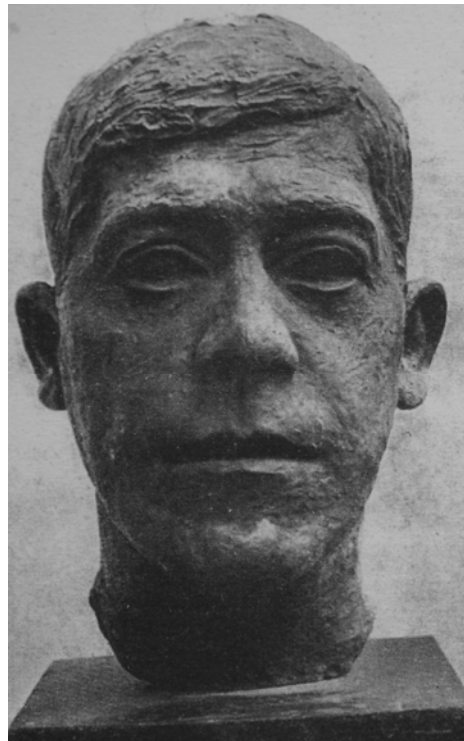
32. Friedl Dicker-Brandeis: Hronov, 1938, pastel. ŽMP

33. Oskar Kokoschka:
Moravská Ostrava II., 1934, olej napřeklížce, 120x80cm. Soukromá sbírka

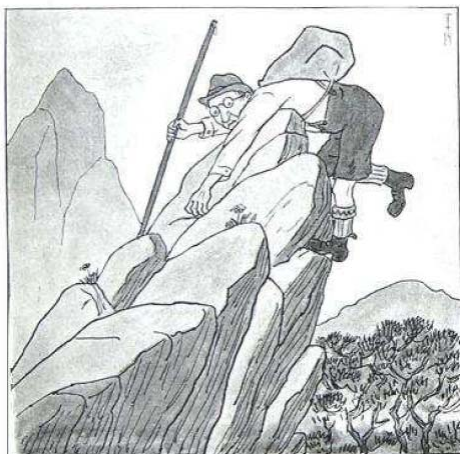

34. Oskar Kokoschka: Dr. K. B. Palkovský,
1936, olej na plátně, 45x33cm.
Soukromá sbírka

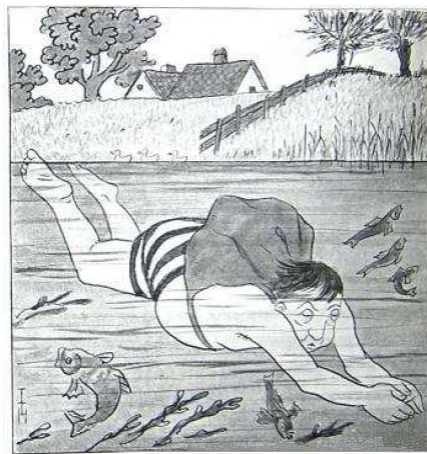

35. Karel Vogel: Oskar Kokoschka, 1936.
National Portrait Gallery, London

Th. Th. Heine: Jak se dostane německý emigrant bez pasu za hranice?

Za svíku měsíčku přelezeš vrcholek hory
nebo se schováš pod břicho vola

nebo proplyješ pohraničními vodami

nebo se schoulíš ve lví kleci kočového zvěřince

nebo se převlékneš za bodrého vyletníka.

Konečně jeden z nejoblíbenějších dnes cílů cestování
— sem nepotřebuješ žádného pasu.

36. Th. Th. Heine: Jak se dostane německý emigrant bez pasu za hranice?
Světobzor 22. 6. 1933

37. Thomas Theodor Heine v Praze
Světobor 22. 6. 1933

38. Th. Th. Heine: Das Spannende Buch,
1934. Vydalo nakladatelství Julius Kittl
v Moravské Ostravě

39. Th. Th. Heine: Dětský portrét, 1935,
gouache na papíře, 49x36cm.
Soukromá sbírka

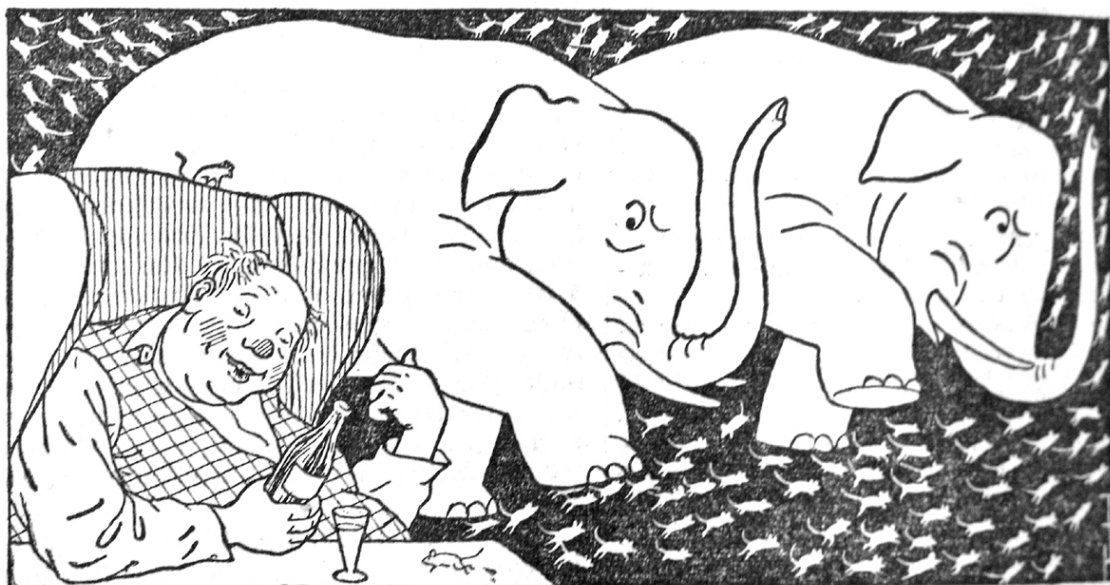
40. Th. Th. Heine: Portrét brněnského průmyslníka
Waltera Villierse Neumarka, 1936, olej na plátně.
Ztraceno. Foto Státní galerie Lenbachhaus

41. Th. Th. Heine: Zahrada domu architekta Otty Eislera v Brně, 1936, olej na plátně, 61x50cm. Soukromá sbírka Dr. Aleny Štěpánkové, Praha

42. Th. Th. Heine: Ex Libris Otty Eislera, 1936, Státní galerie Lenbachhaus

43. Th. Th. Heine:
 „Od té doby, co si každé ráno již před snídaní dávám lahev slivovice, nechávají mne bílé myšky v klidu. Bílí sloni je všechny ušlapou.“ Prager Presse XVIII., Nr. 233, 18. 9. 1938, 6

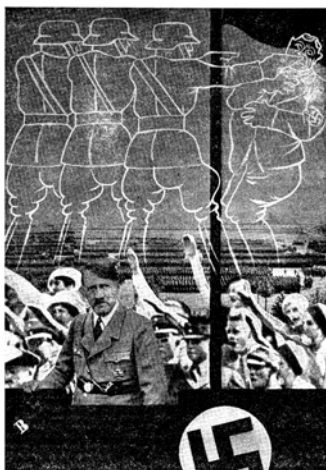
44. Bert: Der Neuer Vorwärts, Nr. 21, 5. 11. 1933, 2

45. Bert: Hitlerova máslová sada. Jak si znovu namazat chleba, Der Neuer Vorwärts, Nr. 141, 23. 2. 1936

46. Bert: Nemáme žádné územní nároky. Požadujeme svět! Der Neuer Vorwärts, Nr. 141, 23. 2. 1936

47. Bert: Norimberk 1934, Der Neuer Vorwärts, Nr. 65, 9. 9. 1934

48. Bert: Nechte maličkých přijíti ke mně... Der Neuer Vorwärts, Nr. 116, 1. 9. 1935

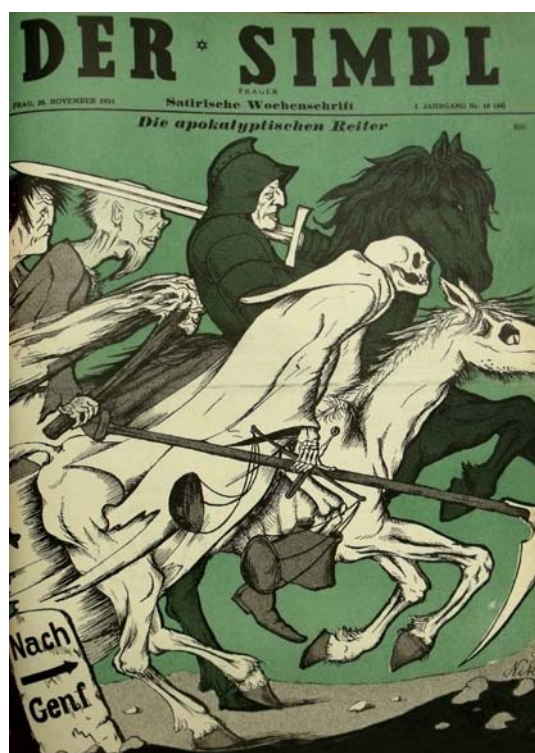
49. Bert: Das III. Reich Hitler
 Pero, tuš, červeň, papír, 1934.
 NG v Praze, K 38969

50. Bert: Obálka časopisu
 Das III. Reich in der Karikatur,
 Praha: Simplicus-Verlag 1934

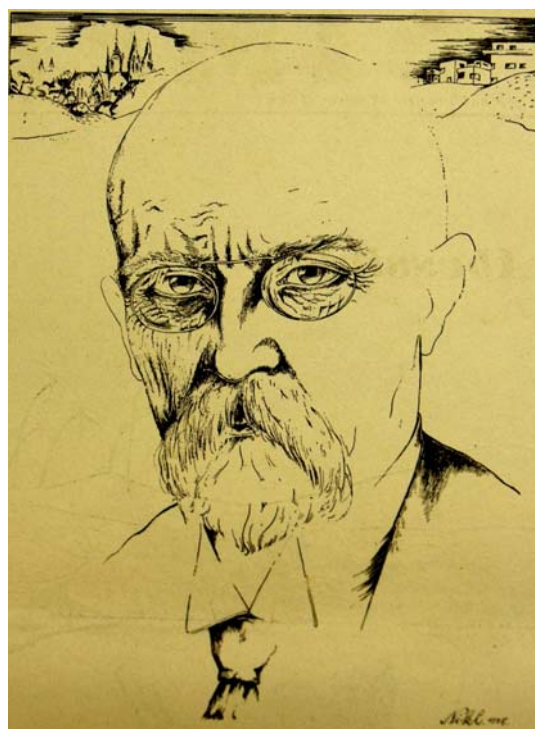
51. Bert: Don Quichote,
 Der Simpl I., Nr. 8 (42), 14. 11. 1934

52. Johannes Wüsten: Apokalyptičtí jezdci,
 Der Simpl I., Nr. 10 (44), 28. 11. 1934

53. Johannes Wüsten: Emigrant,
Der Simplicus I., 12. 7. 1934

54. Johannes Wüsten:
Osobnost týdne: T. G. Masaryk,
Der Simpl II., Nr. 10, 6. 3. 1934

55. Johannes Wüsten: Rolník a šlechtic,
ilustrace k povídce Jezdec, 1938,
tuš, 27,2 x 19,9cm.
Muzeum pro dějiny Německa v Berlíně

56. Johannes Wüsten: Malíř (autoportrét),
tužka, tuš, 25,5 x 18,2cm.
Dorothea Wüsten Berlín

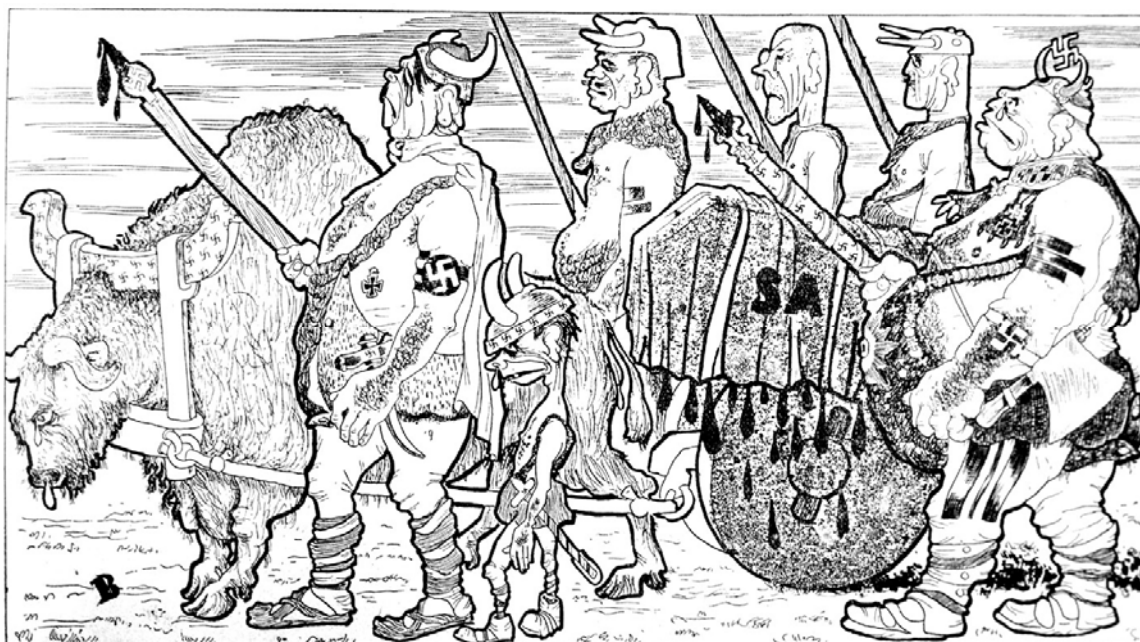

57. Ludwig Wronkow: Okurky a koření,
 Pavlače starého pražského domu,
 Pražský kolorit,
 ilustrace v knize Franka Warschauera: Prag heute. Praha 1937

Kresilla M. Douhaerd

- 58. Ludwig Wronkow:** V naší rodině jsme si všichni navlas podobní!
 ilustrace v neznámém periodiku pod pseudonymem agentky M. Douhaerd, Praha 1938
 Institut pro výzkum periodik v Dortmundu, II AK 85/98 – 3

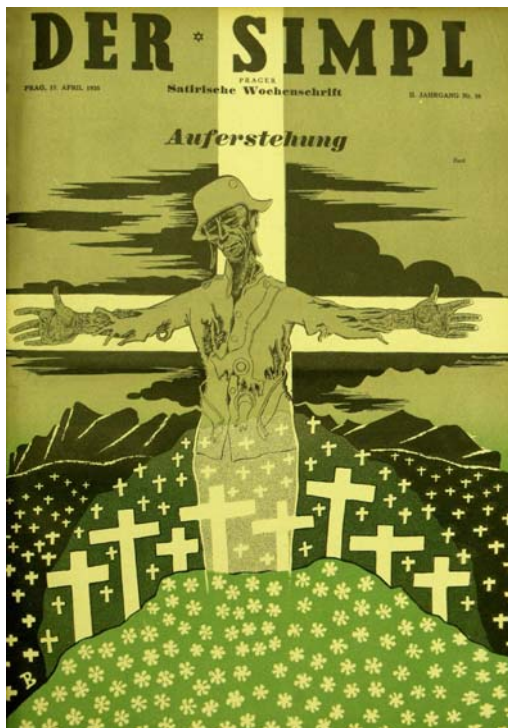
- 59. Bert:** S. A. Funus? Poslední pochod úderníků,
 Der Simplicus I., Nr. 25, 12. 7. 1934

60. Arthur Stadler: Německo – nejmírumilovnější země na světě, Das III. Reich in der Karikatur, Praha: Simplicus-Verlag 1934

61. Erich Godal: Carol, Der Simplicus I., Nr. 14, 26. 4. 1934

62. Bert: Zmrtvýchvstání, Der Simpl II., Nr. 16, 17. 4. 1935

63. George Klein: Göring: „Ale příští musí být hluchoněmý hned od začátku!“, Der Simplicus I., Nr. 1, 25. 1. 1934

64. Günther Wagner:
Pražský antisemitismus,
Der Simpl II., Nr. 13-14, 31. 3. 1935

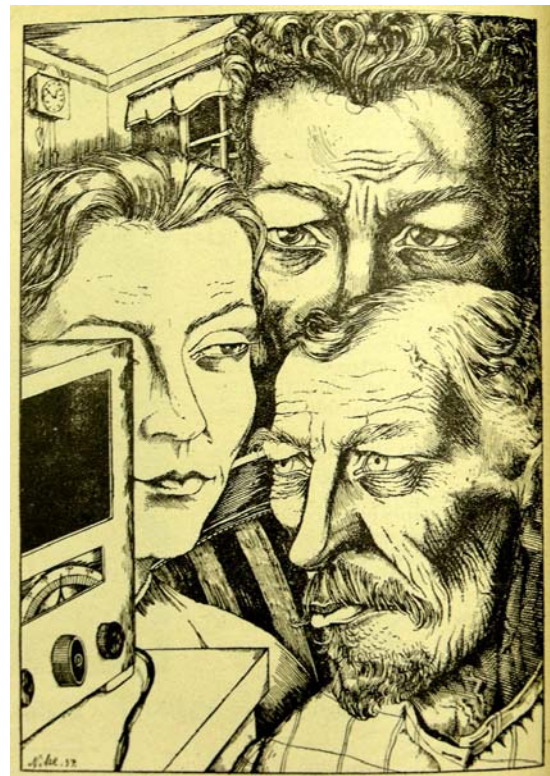
65. Elias Katzer: Poslední pacifista,
Der Simpl II., Nr. 18, 30. 4. 1935

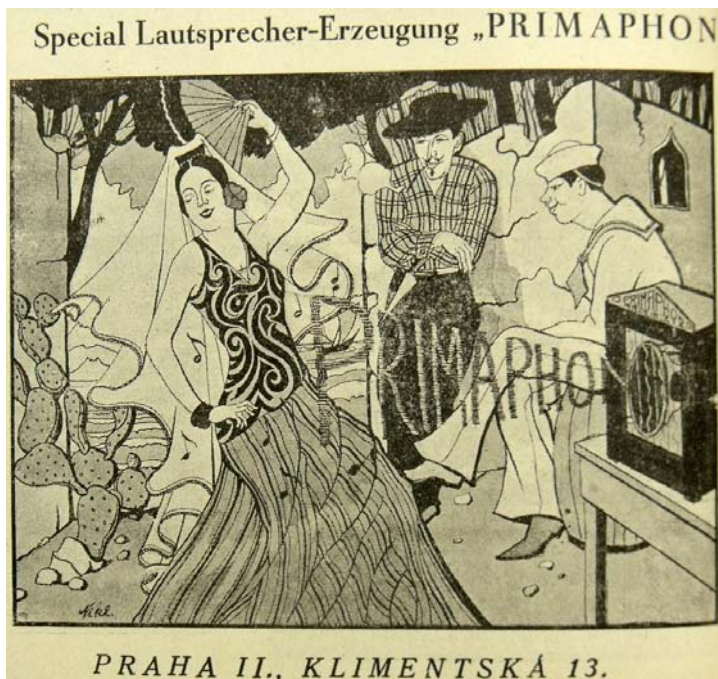
66. Boris Angeluschew: Národní nadšení,
Der Simplicus I., Nr. 17, 17. 5. 1934

67. Erich Godal: Poslední vysílání,
Der Simpl I., Nr. 12 (36), 12. 12. 1934

68. Johannes Wüsten: Ilegální poslech,
Der Simpl I., Nr. 12 (36), 12. 12. 1934

69. Johannes Wüsten: Primaphon,
Der Simpl I., Nr. 10 (44), 28. 11. 1934

70. Erich Godal:
Aerobon – sůl do koupele,
Der Simpl I., Nr. 34, 13. 9. 1934

71. Erich Godal: Návštěva odporné pražské burzy. Árijcům vstup zakázán! Žádáme, ihned zaplaťte! *Simplicus* I, Nr. 5 (39), 24. 10. 1934

72. Theo Balden: Hanba, 1938, sádra, životní velikost. Praha, ztraceno

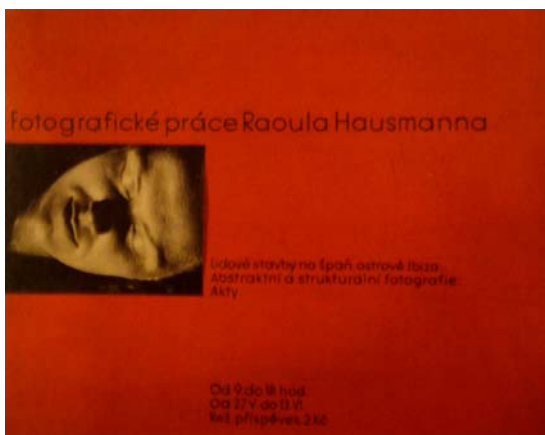
73. Kurt Lade: Neznámý společník z emigrace v Praze, 1938, křída, 29x19,5cm. Ingeborg Wall-Lade, Berlín

74. Hannes Beckmann: Rovnováha, 1936, olej, 60.96cm x 50.80cm. Praha

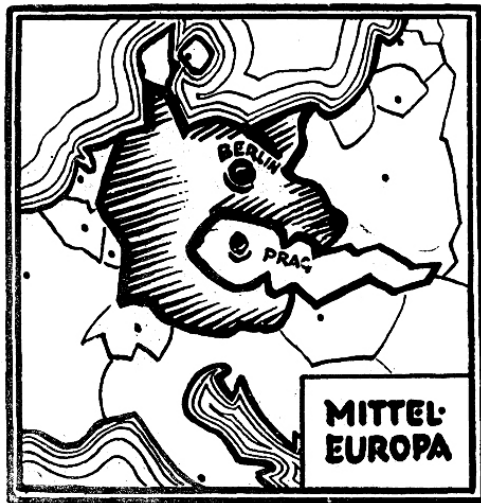
75. Margarete Klopffleisch: Muž z koncentračního tábora, nedatováno, dřevořez. Praha?

76. Raoul Hausmann: Plakát k výstavě, 1937, fotografie, papír, tuš. UPM v Praze

77. Werner David Feist: Bez názvu, 1932, želatinový stříbrný tisk, 10,1 x 7,4cm. Philips, de Pury & Companz New York.

78. Střední Evropa
 Karikatura z Neuer Vorwärts, Paříž
 Nr. 249, 27. 3. 1938, 1

79. John Heartfield: Žádné žrádlo pro korýše!
 VI, Nr. 35, 31. August, 1938

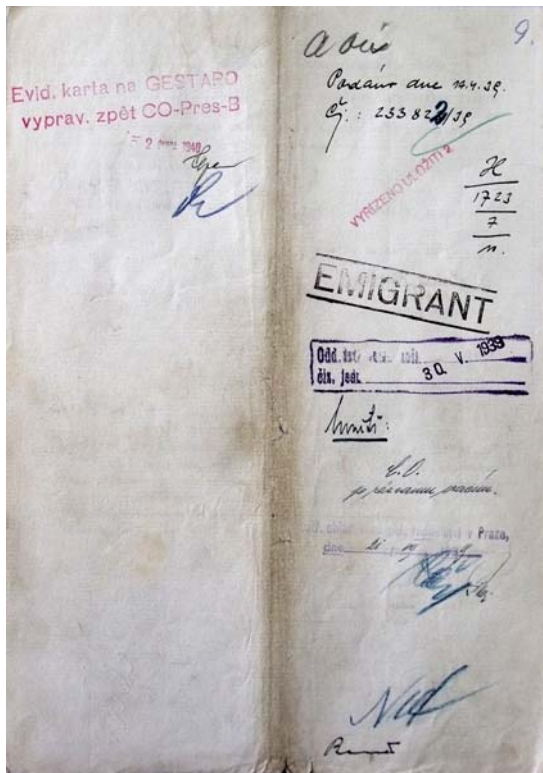

WERDEN SIE IHN AUSLIEFERN?

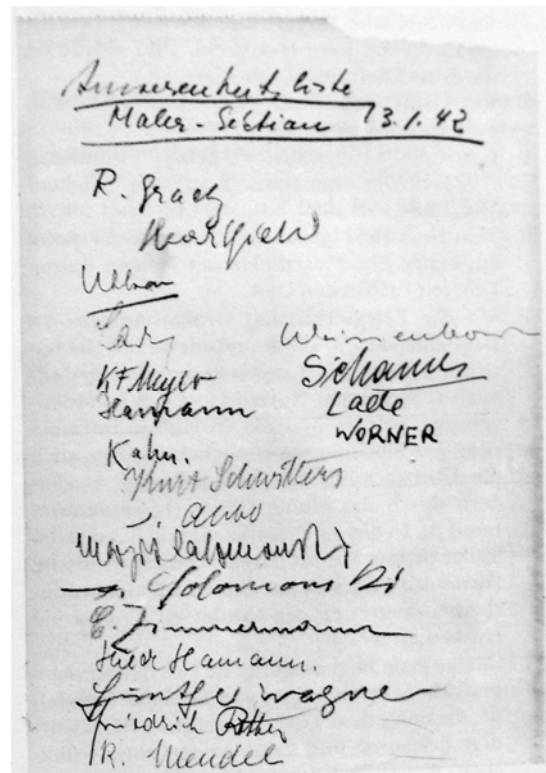

«Der Herr unter dem Tische bezahlt!»

80. Vyhostí ho?
 Karikatura z Neuer Vorwärts, Paříž
 Nr. 262, 26. 6. 1938, 1

82. Evidenční karta zaslaná na Gestapo, NA ČR, Fond: PŘ, Vieland Herzfeld, Sign. H 1723/7

83. Prezenční list malířské sekce FDKB, 13. 4. 1942, Heinz-Worner Archiv, Berlín

84. Plakát k revui Going, Going – Going!, 21. 7. 1939, Arts Theatre v Londýně

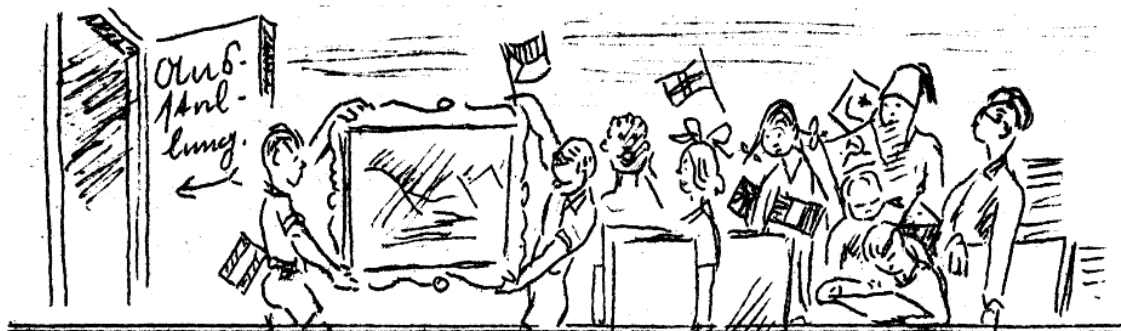

85. Dekorace scény politické satiry v Londýně, Wolpe-Wooping a John Hertfield, 40. léta 20. století

VOM 16. AUGUST BIS 7. SEPTEMBER, IM
KLUBHAUS DES F.D.K.B.:

Überführung
KINDER KUNST
über aller Welt.

Unter Beteiligung von Kindern folgender Länder : Belgien, China, Czechoslovakie, Deutschland, Frankreich, Griechenland, Holland, England, Indien, Jugoslawien, Oesterreich, Polen, U S S R, Schweiz, Spanien, Ungarn und andere.

86. Kurt Lade: Výstava Dětské umění z celého světa, 16. 8. – 7. 9. 1941 v Klubu FDKB. Freie Deutsche Kultur, Nr. 8, srpen 1941, 8

Wochenschau des »AUFBAU« von Wronkow

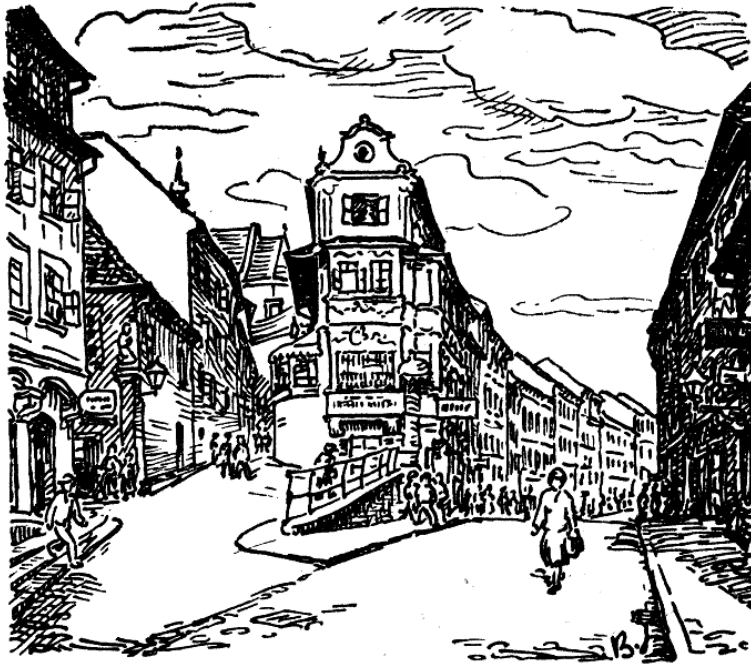
87. Ludwig Wronkow:

Chceme být volní, jako byli naši otcové. Aufbau VII., Nr. 47, 21. 11. 1941, 40

Arizace. Ani soukromé vlastnictví není třeba přijmout... bez náhrad.

Nucené práce. Ani otroctví ani nedobrovolné nevolnictví... nebude existovat. Aufbau VII., Nr. 40, 3. 10. 1941, 32

Nový jezdec. Ale šnečí tempo trvá. Aufbau VII., Nr. 50, 12. 12. 1941, 32

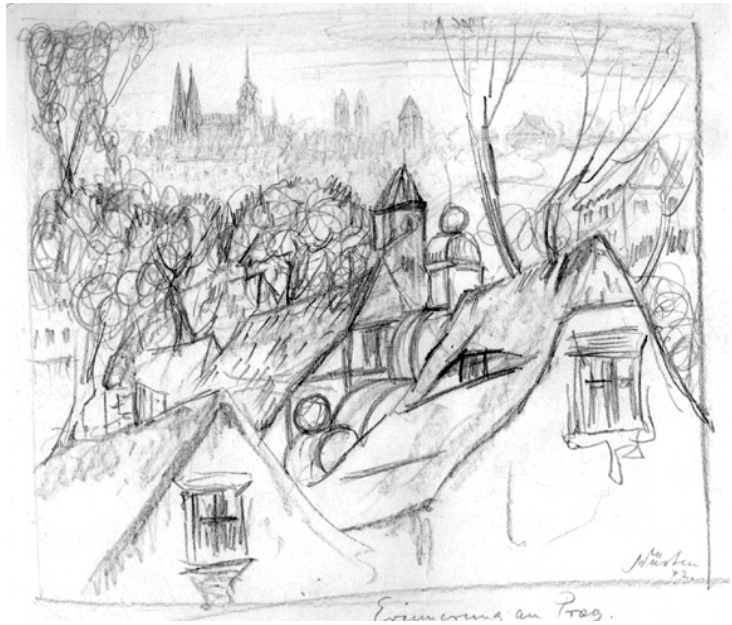
88. Erich Arnold Bischof:
Bratislava, hlavní město
Slovenska, 1945, kresba tuší.
Die Zeitung IV., Nr. 411,
19. 1. 1945, 7

89. Erich Arnold Bischof: Praha, 1942, dřevořez.
Die Zeitung II., Nr. 262, 13. 3. 1942, 2

90. Johannes Wüsten: Husité, 1938.
Freie Kunst und Literatur, Nr. 3, 1

91. Johannes Wüsten: Vzpomínka na Prahu, 1942,
kresba tužkou, 14,9x19,3. Vzniklo během vyšetřovací
vazby v nacistické věznici Moabit v Berlíně

92. Oskar Kokoschka: Praha - Nostalgie, 1938, olej na plátně, 56x76cm.
National Galleries of Scotland, GMA 4322

IX. SEZNAM VYOBRAZENÍ

- 1. Žádost o povolení k pobytu Kurta Ladeho**, sepsaná 14. 7. 1936, NA ČR v Praze, Fond: PŘ, Kurt Lade, Sign. L 51/18. Foto: autor
- 2. Přihlášení k pobytu v Praze Stodůlkách Kurta Ladeho**, NA ČR v Praze, Fond: PŘ, Kurt Lade, Sign. L 51/18. Foto: autor
- 3. Říšskoněmecký pas a žádost o prozatímní cestovní doklad Dorothei Wüsten**, NA ČR v Praze, Fond: PŘ, Dorothea Wüstenová, Sign. V 2848/37. Foto: autor
- 4. Žádost o prošetření zdaje Ludvík Wronkow výdělečně činný a potvrzení z redakce Sozialdemokrat**, NA ČR v Praze, Fond: PŘ, Ludvík Wronkov, Sign. V 4392/32. Foto: autor
- 5. Policejní zpráva o zadržení fotografa Wenera Davida Feista**, 16. 1. – 18. 1. 1936, NA ČR v Praze, Fond: PŘ, Werner Feist, Sign. F 277/19. Foto: autor
- 6. Spis preventivních opatření spojených s návštěvou Carola II. V Praze**, 1936, NA ČR, Fond: Ministerstvo vnitra I. Prezidium, Werner Feist, Sign. 22-1201-3/19. Foto: autor.
- 7. Domov německých emigrantů v Praze Strašnicích**, 1935, Bohdalecká 148 (nyní Na Hroudě 148), ID: FO01072838, Praha-azylový dům, © ČTK (foto).
Reprodukce z: ČAPKOVÁ 2008, 32
- 8. Ústředí Šaldova komitétu – Palác Fénix**, 30. léta, Václavské náměstí 62.
Reprodukce z: SENENKO 2001, 13
- 9. Zpráva Demokratické péče o uprchlíky**, 1936, Příkopy 17, Praha 1.
Reprodukce z: ČERNÝ 1967, 19
- 10. Šaldův komitét: Kuchyně, výdej jídla**, 1933 – 1934, Mšec.
Reprodukce z: ROK EMIGRACE 1934, 10
- 11. Erich Arnold Bischof: Kuchyně pro emigranty**, 30. léta, dřevořez, neuvedeno.
Reprodukce z: HOFFMANN 1987, obr. 40
- 12. Šaldův komitét: Místnost pro muže**, 1933 – 1934, Mšec.
Reprodukce z: ROK EMIGRACE 1934, 11
- 13. Kurt Lade: V pražském exilu**, 1936-38, akvarel, inkoust, grafit, 25x32,9cm.
Soukromé vlastnictví Ingeborg Wall-Lade, Berlín. Reprodukce z: TSCHIRNER 1985, 8
- 14. Policejní protokol z výslechu E. A. Bischofa**, 10. 3. – 12. 3. 1934.
NA ČR v Praze, Fond: PŘ, Erich Arnold Bischof, Sign. B 1831/9. Foto: autor.
- 15. Erich Arnold Bischof: Bez názvu**, 1933, dřevořez. Neuvedeno.
In: <http://www.kulturverwaltung.de/5.html>, vyhledáno: 20. 09. 2010
- 16. Wieland Herzfelde, John Heartfield a spisovatel Kurt Kersten**, Praha 1934.
Reprodukce z: SENENKO 2001, 25

- 17. John Heartfield, neznámý a F. C. Weiskopf při přípravě AIZ**, tiskárna M. Schulz a.s., Praha 1936. Reprodukce z: PACHNICKE/HONNEF 1991, 398
- 18. Fotomontáže Johna Heartfielda na obálkách knih vydaných Malik-Verlag v Praze:** Hitler zdraví Hindenburga, Rudolf Olden: Hitler, dobyvatel. Odhalení jedné legendy. I. vydání květen 1933. In: <http://photobibliothek.ch/seite10.html>, vyhledáno: 20. 09. 2010
Dělník se dvěma ampérmetry, Ilja Ehrenburg: Druhý den. Román mládeže. Listopad 1933. In: <http://photobibliothek.ch/seite10.html>, vyhledáno: 20. 09. 2010
Willi Bredel: Zkouška, 1935. Reprodukce z: SENENKO 2001, 33
- 19. Obálka Johna Heartfielda, Malik-Verlag v Londýně:** F. C. Weiskopf: Das Herz – ein Schild, Lyrik der Tschechen und Slowaken, I. vydání květen 1937, Vytlačeno a vydáno v Československu, Karl Prochaska Český Těšín. Foto: autor
- 20. Adolf Hoffmeister:** Mánes usměrnil výstavu karikatur podle přání p. velvyslance. Simplicus, Nr. 14, 26. 4. 1934. Foto:autor
- 21. John Heartfield:** K intervenci Třetí Říše. Čím více obrazů odstraní, tím více se viditelné stává skutečností! AIZ 13, Nr. 18, 13. Mai, 1934. Reprodukce z: PACHNICKE/HONNEF 1991, obr. 86
- 22. John Heartfield:** Kat a spravedlnost. Hella Guth jako model Justice. AIZ, Nr. 47, 30. 11. 1933. Reprodukce z: PACHNICKE/HONNEF 1991, obr. 110
- 23. John Heartfield:** Normalizace. Tento malý rozdíl budeme také ještě muset odstranit ze světa. AIZ, Nr. 31, 29. 7. 1936. Reprodukce z: PACHNICKE/HONNEF 1991, obr. 83
- 24. John Heartfield:** Černá garda, Plakát 2. 12. 1937. Reprodukce z: PACHNICKE/HONNEF 1991, 375
- 25. John Heartfield:** Liška a ježek. La Fontainovy bajky. VI, Nr. 239, 15. 6. 1938. Reprodukce z: PACHNICKE/HONNEF 1991, obr. 113
- 26. John Heartfield před svými fotomontážemi na Mezinárodní výstavě fotografií v SVU Mánes,** březen 1936, Praha. Reprodukce z: PACHNICKE/HONNEF 1991, 374
- 27. Dopis na rozloučenou Johnu Heartfieldovi od českých přátel,** Prosinec 1938, Praha. Reprodukce z: PACHNICKE/HONNEF 1991, 402
- 28. Zpráva o OKB,** Freie Kunst und Literatur, Nr. 1, Zář 1938, 7. Reprodukce z: FREIE KUNST UND LITERATUR, Nr. 1, Zář 1938, 7.
- 29. Arnold Zadikow:** Karafa a sklenice BAROK, navrženo pro firmu Moser, ryté sklo, křišťál, 1936, Karlovy Vary. In: <http://www.moser-glass.com/cz/kolekce/napojove-sklo/barok>, vyhledáno 25. 12. 2010
- 30. Arnold Zadikow:** Svícen a váza IMPRESS, navrženo pro firmu Moser, broušené sklo, křišťál, 1938, Karlovy Vary. In: <http://www.moser-glass.com/cz/novinky/propagacni-materialy>, vyhledáno 25. 12. 2010
- 31. Friedl Dicker-Brandeis:** Výslech II., 1934, olej na plátně, 120x80cm, ŽMP. Reprodukce z: MAKAROVA 2000

- 32. Friedl Dicker-Brandeis:** Hronov, 1938, pastel, ŽMP. Reprodukce z: MAKAROVA 2000
- 33. Oskar Kokoschka:** Moravská Ostrava II., 1934, olej napřeklížce, 120x80cm, soukromá sbírka.
In: http://www.gvuo.cz/archiv/2010/vystavy_kokoschka.html, vyhledáno 12. 1. 2011
- 34. Oskar Kokoschka:** Dr. K. B. Palkovský, 1936, olej na plátně, 45x33cm. Soukromá sbírka.
Reprodukce z: TOMEŠ 1988, 27
- 35. Karel Vogel:** Podobizna Oskara Kokoschky, kolem 1936, National Portrait Gallery, London.
Reprodukce z: URZIDIL 2003, 364
- 36. Thomas Theodor Heine: Jak se dostane německý emigrant bez pasu za hranice?**
Světobzor 22. 6. 1933, Nr. 25. Foto: autor
- 37. Thomas Theodor Heine v Praze,** Světobzor 22. 6. 1933, Nr. 25. Foto: autor
- 38. Th. Th. Heine:** Das Spannende Buch, 1934. Vydalo nakladatelství Julius Kittl v Moravské Ostravě. Reprodukce z: PESCHKEN-EILSBERGER 2000, 128
- 39. Th. Th. Heine:** Dětský portrét, 1935, gouache na papíře, 49x36cm. Soukromá sbírka.
Reprodukce z: RAFF 2000, 114
- 40. Th. Th. Heine:** Portrét brněnského průmyslníka Waltera Villierse Neumarka, 1936, olej na plátně. Ztraceno. Foto Státní galerie Lenbachhaus.
Reprodukce z: PESCHKEN-EILSBERGER 2000, 124
- 41. Th. Th. Heine:** Zahrada domu architekta Otty Eislera v Brně, 1936, olej na plátně, 61x50cm. Soukromá sbírka Dr. Aleny Štěpánkové, Praha. Reprodukce z: RAFF 2000, 115
- 42. Th. Th. Heine:** Ex Libris Otty Eislera, 1936. Státní galerie Lenbachhaus.
Reprodukce z: PESCHKEN-EILSBERGER 2000, 125
- 43. Th. Th. Heine:** „Od té doby, co si každé ráno již před snídaní dávám lahev slivovice, nechávají mne bílé myšky v klidu. Bílí sloni je všechny ušlapou.“
Prager Presse XVIII., Nr. 233, 18. 9. 1938, 6. Foto: autor
- 44. Bert:** Der Neuer Vorwärts, Nr. 21, 5. 11. 1933, 2. Foto: autor
- 45. Bert:** Hitlerova máslová sada. Jak si znovu namazat chleba, Der Neuer Vorwärts, Nr. 141, 23. 2. 1936. Foto: autor
- 46. Bert:** Nemáme žádné územní nároky. Požadujeme svět! Der Neuer Vorwärts, Nr. 141, 23. 2. 1936. Foto: autor
- 47. Bert:** Norimberk 1934, Der Neuer Vorwärts, Nr. 65, 9. 9. 1934. Foto: autor
- 48. Bert:** Nechte maličkých přijít ke mně... Der Neuer Vorwärts, Nr. 116, 1. 9. 1935. Foto: autor
- 49. Bert:** Das III. Reich Hitler, pero, tuš, červeň, papír, 1934. NG v Praze, sign. K 38969. Foto: autor

- 50. Bert:** Obálka časopisu, Das III. Reich in der Karikatur, Praha: Simplicus-Verlag 1934.
Foto: autor
- 51. Bert:** Don Quichote, Der Simpl I., Nr. 8 (42), 14. 11. 1934. Foto: autor
- 52. Johannes Wüsten:** Apokalyptičtí jezdcí, Der Simpl I., Nr. 10 (44), 28. 11. 1934. Foto: autor
- 53. Johannes Wüsten:** Emigrant, Der Simplicus I., 12. 7. 1934. Foto: autor
- 54. Johannes Wüsten:** T. G. Masaryk, Der Simpl II., Nr. 10, 6. 3. 1934. Foto: autor
- 55. Johannes Wüsten:** Rolník a šlechtic, ilustrace k povídce Jezdec, 1938, tuš, 27,2 x 19,9cm.
Muzeum pro dějiny Německa v Berlíně. Reprodukce z: JAHN-ZECHENDORFF 1973/b, 163
- 56. Johannes Wüsten:** Malíř (autoportrét), tužka, tuš, 25,5 x 18,2cm. Dorothea Wüsten Berlín.
Reprodukce z: JAHN-ZECHENDORFF 1973/b, 158
- 57. Ludwig Wronkow:** Okurky a koření, Pavlače starého pražského domu, Pražský kolorit,
ilustrace v knize Franka Warschauera: Prag heute. Praha 1937. Reprodukce z: WARSCHAUER 1937
- 58. Ludwig Wronkow:** V naší rodině jsme si všichni navlas podobní!
ilustrace v neznámém periodiku pod pseudonymem agentky M. Douhaerd, Praha 1938
Institut pro výzkum periodik v Dortmundu, II AK 85/98 – 3. Reprodukce z: GROTH 1989
- 59. Bert:** S. A. Funus? Poslední pochod úderníků, Der Simplicus I., Nr. 25, 12. 7. 1934. Foto: autor
- 60. Arthur Stadler:** Německo – nejmírumilovnější země na světě, Das III. Reich in der Karikatur,
Praha: Simplicus-Verlag 1934. Foto: autor
- 61. Erich Godal:** Carol, Der Simplicus I., Nr. 14, 26. 4. 1934. Foto: autor
- 62. Bert:** Zmrtvýchvstání, Der Simpl II., Nr. 16, 17. 4. 1935. Foto: autor
- 63. George Klein:** Göring: „Ale příští musí být hluchoněmý hned od začátku!“,
Der Simplicus I., Nr. 1, 25. 1. 1934. Foto: autor
- 64. Günther Wagner:** Pražský antisemitismus, Der Simpl II., Nr. 13-14, 31. 3. 1935. Foto: autor
- 65. Elias Katzer:** Poslední pacifista, Der Simpl II., Nr. 18, 30. 4. 1935. Foto: autor
- 66. Boris Angeluschew:** Národní nadšení, Der Simplicus I., Nr. 17, 17. 5. 1934. Foto: autor
- 67. Erich Godal:** Poslední vysílání, Der Simpl I., Nr. 12 (36), 12. 12. 1934. Foto: autor
- 68. Johannes Wüsten:** Ilegální poslech, Der Simpl I., Nr. 12 (36), 12. 12. 1934. Foto: autor
- 71. Erich Godal:** Návštěva odporné pražské burzy. Árijcům vstup zakázán! Žádáme, ihned zaplaťte!
Simplicus I, Nr. 5 (39), 24. 10. 1934. Foto: autor
- 72. Theo Balden:** Hanba, 1938, sádra, životní velikost, ztraceno. Reprodukce z: FEIST 1983, 42

- 73. Kurt Lade:** Neznámý společník z emigrace v Praze, 1938, křída, 29x19,5cm.
Ingeborg Wall-Lade, Berlín. Reprodukce z: TSCHIRNER 1985, 9
- 74. Hannes Beckmann:** Rovnováha, 1936, olej, 60.96cm x 50.80cm, Praha.
In: http://www.artnet.com/Artists/ArtistHomepage.aspx?artist_id=562839&page_tab=Past_auction_results,
vyhledáno 17. 4. 2011
- 75. Margarete Klopffleisch:** Muž z koncentračního tábora, nedatováno, dřevořez.
In: <http://www.dwsolo.com/sonjagrossner/gretel.html>, vyhledáno 15. 3. 2011
- 76. Raoul Hausmann:** Plakát k výstavě, 1937, fotografie, papír, tuš. UPM v Praze.
Reprodukce z: BIRGUS/MLČOCH 2005, 75
- 77. Werner David Feist:** Bez názvu, 1932, želatinový stříbrný tisk, 10,1 x 7,4cm.
Philips, de Pury & Companz New York.
In: http://www.artnet.com/Artists/LotDetailPage.aspx?lot_id=32FAAD88D9E48C2DEFC14D71E01283BF,
vyhledáno 15. 3. 2009
- 78. Střední Evropa** Karikatura z Neuer Vorwärts, Paříž Nr. 249, 27. 3. 1938, 1. Foto: autor
- 79. John Heartfield:** Žádné žrádlo pro korýše! VI, Nr. 35, 31. August, 1938.
Reprodukce z: PACHNICKE/HONNEF 1991, 374
- 80. Vyhostí ho?** Karikatura z Neuer Vorwärts, Paříž Nr. 262, 26. 6. 1938, 1. Foto: autor
- 81. „Pán pod stolem platí.“** Karikatura z Neuer Vorwärts, Paříž Nr. 277, 9. 10. 1938, 3. Foto: autor
- 82. Evidenční karta zaslaná na Gestapo**, NA ČR, Fond: PŘ, Vieland Herzfeld, Sign. H 1723/7.
Foto: autor
- 83. Prezenční list malířské sekce FDKB**, 13. 4. 1942, Heinz-Worner Archiv, Berlín.
Reprodukce z: PACHNICKE/HONNEF 1991, 405
- 84. Plakát k revui Going, Going – Going!** 21. 7. 1939, Arts Theatre v Londýně.
Reprodukce z: SRBA 2003, obr. 15
- 85. Dekorace scény politické satiry v Londýně**, Wolpe-Wooping a John Hertfield,
40. léta 20. století. Reprodukce z: PACHNICKE/HONNEF 1991, 403
- 86. Kurt Lade:** Výstava Dětské umění z celého světa, 16. 8. – 7. 9. 1941 v Klubu FDKB.
Freie Deutsche Kultur, Nr. 8, srpen 1941, 8. Foto: autor
- 87. Ludwig Wronkow:**
Chceme být volní, jako byli naši otcové. Aufbau VII., Nr. 47, 21. 11. 1941, 40. Foto: autor
Arizace. Ani soukromé vlastnictví není třeba přijmout... bez náhrad.
Nucené práce. Ani otroctví ani nedobrovolné nevolnictví... nebude existovat.
Aufbau VII., Nr. 40, 3. 10. 1941, 32. Foto: autor
Nový jezdec. Ale šnečí tempo trvá. Aufbau VII., Nr. 50, 12. 12. 1941, 32. Foto: autor

- 88. Erich Arnold Bischof:** Bratislava, hlavní město Slovenska, 1945, kresba tuší.
Die Zeitung IV., Nr. 411, 19. 1. 1945, 7. Foto: autor
- 89. Erich Arnold Bischof:** Praha, 1942, dřevořez. Die Zeitung II., 13. 3. 1942, Nr. 262, 2.
Foto: autor
- 90. Johannes Wüsten:** Husité, 1938. Freie Kunst und Literatur, Nr. 3, 1. Foto: autor
- 91. Johannes Wüsten:** Vzpomínka na Prahu, 1942, kresba tužkou, 15,5x13cm. Vzniklo během vyšetřovací vazby v nacistické věznici Moabit v Berlíně.
In: <http://www.johannes-wuesten.de/docs/index.html>, vyhledáno 20. 3. 2011
- 92. Oskar Kokoschka:** Praha - Nostalgie, 1938, olej na plátně, 56x76cm.
National Galleries of Scotland, sign. GMA 4322. Foto: autor

X. SEZNAM ZKRATEK

- AIZ** – Arbiter-Illustrierte-Zeitung
- AMP** – Archiv hlavního města Prahy
- AMZV** – Archiv ministerstva zahraničních věcí
- AŽMP** – Archiv Židovského muzea v Praze
- ASSO** – Sdružení revolučních výtvarných umělců Německa
(Assoziation Revolutionärer Bildender Künstler Deutschlands)
- BCRC** – British Comitee for Refugees from Czechoslovakia
(Britský výbor pro uprchlíky z Československa)
- CRTF** – Czech Refugee Trust Fund (Svěřenecký fond pro české uprchlíky)
- ČSR** – Československá republika (1918-1939, první republika)
- DSAP** – Německá sociálně demokratická strana dělnická v ČSR
(Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei)
- FKB** – Freie Deutsche Künstlerbund v Paříži
- FDKB** – Freie Deutsche Kulturbund v Londýně
- KPČ** – Kulturně poznávací činnost
- KPD** – Komunistická strana Německa (Komunistische Partei Deutschlands)
- KSČ** – Komunistická strana Československa
- LA PNP** – Literární archiv Památníku národního písemnictví
- MZA** – Moravský zemský archiv v Brně
- NG** – Národní galerie v Praze
- NA ČR** – Národní archiv České republiky
- NSDAP** – Nacionálně socialistická německá dělnická strana
(Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei)
- OKB** – Oskar-Kokoschka-Bund
- PMV** – Presidium ministerstva vnitra
- PŘ** – Policejní ředitelství v Praze
- PZÚ** – Prezidium zemského úřadu v Praze
- RGO** – Revoluční opozice odborářů (Rävolutionare Gewerkschafts-Opposition)
- SDP** – Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei)
- SoPaDe** – Sociálně demokratická strana Německa v exilu
(Sozialdemokratische Partei Deutschlands in exil)
- SPD** – Sociálně demokratická strana Německa (Sozialdemokratische Partei Deutschlands)
- SVU** – Svaz Výtvarných Umělců
- UMP** – Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze
- VI** – Volks-Illustrierte
- VÚA** – Vojenský ústřední archiv v Praze
- ŽMP** – Židovské muzeum v Praze

XI. POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

Prameny – Národní archiv České republiky na Chodovci:

- ABARBANNELL NA ČR – Hans ABARBANNELL (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. A 1/21)
- ANGELUŠEF NA ČR – Boris ANGELUŠEF (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. A 380/28)
- BALDEN NA ČR – Theodor BALDEN (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. B 217/29)
- BISCHOF NA ČR – Erich Arnold BISCHOF (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. B 1831/9)
- EBEL NA ČR – Toni EBEL (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. E 2/25)
- FEIGL NA ČR – BEDŘICH FEIGL (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. F 259/18)
- FEIST NA ČR – WERNER FEIST (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. F 277/19)
- GODAL NA ČR – Erich Godal GOLDBAUM (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. G 515/22)
- HEINE NA ČR – Thomas Theodor HEINE (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. H 1411/12)
- HEARTFIELD NA ČR – Helmuth HERZFELD (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. H 1723/6)
- HERZFELD WIELAND NA ČR – Wieland HERZFELD (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. H 1723/7)
- HOFFMANN NA ČR – Eugen HOFFMANN (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. 5-1/80)
- KATZER NA ČR – Elias KATZER (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. 207-813-10/62)
- KOKOSCHKA NA ČR – Oskar KOKOSCHKA (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. K 2392/9)
- KROMMER NA ČR – Hellmuth KROMMER (NA ČR, Fond: PZÚ, Sign. K 4941/16)
- LADE NA ČR – Kurt LADE (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. L 51/18)
- ROMAHN NA ČR – Anne Marie ROMAHN (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. R 1719/4)
- STEINER NA ČR – Hugo STEINER (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. S 5840/7)
- WORNER NA ČR – Heinz WORNER (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. V 4026/27)
- WRONKOVÁ NA ČR – Hilda WRONKOVÁ (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. V 4392/31)
- WRONKOV NA ČR – Ludvik WRONKOV (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. V 4392/32)
- WÜSTEN NA ČR – Johannes WÜSTEN (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. V 2848/36)
- WÜSTENOVÁ NA ČR – Dorothea WÜSTENOVÁ (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. V 2848/37)
- ZADIKOW NA ČR – Arnold ZADIKOV (NA ČR, Fond: PŘ, Sign. Z 71/7)
- MINISTERSTVO VNITRA NA ČR/a – Zpráva uvedení na pravou míru (NA ČR, Fond: PMV I., Sign. 225-1191-2/32)
- MINISTERSTVO VNITRA NA ČR/b – Zpráva k návštěvě Carola II. (NA ČR, Fond: PMV I., Sign. 225-1201-3/195)
- MINISTERSTVO VNITRA NA ČR/c – K. Nolde, E. A. Bischof (NA ČR, Fond: PMV I., Sign. 225-1154-19/136)
- ZEMSKÝ ÚŘAD NA ČR – Zpráva policejního ředitelství v Praze 7. 9. 1934 (NA ČR, Fond: Zemský úřad v Praze-Prezidium Zemského úřadu, Sign. 207-739-3/165)

Prameny – Památník národního písemnictví v Praze:

- BIDLO PNP — František BIDLO (LA PNP, Fond: František Bidlo, Sign. 80)
HOFFMEISTER PNP — Adolf HOFFMEISTER (LA PNP, Fond: Adolf Hoffmeister, Sign. 538)
LAURIN PNP — Arne LAURIN (LA PNP, Fond: Arne Laurin, Sign. 970)

Prameny – Vojský ústřední archiv v Praze:

- GUTHOVÁ VÚA — Helena GUTHOVÁ (VÚA, Fond: , Sign. 25-9/1/164)
HEARTFIELD VÚA — John HEARTFIELD (HERZFELDE) (VÚA, Fond: , Sign. 20-30/6-29)
HOFMANN VÚA — Eugen HOFMANN (VÚA, Fond: , Sign. 19-7-4/446; 19-10-6/798)
KOKOSCHKA VÚA — Oskar KOKOSCHKA (VÚA, Fond: , Sign. 20-22-7/117; 20-30-6/10; 20-30-1/24; 20-3/7/1,2,4; 20-30-5/8)

Prameny – Periodika:

- AUFBAU — AUFBAU, New York. In: Deutsche National Bibliothek, Deutsches Exilarchiv 1933–1945, http://www.d-nb.de/sammlungen/dea/samml_bestaende/index.html, vyhledáno 27. 9. 2010
DER SIMPL — DER SIMPL, Prag: Simpl-Verlag 1935 (Národní knihovna v Praze, Sign. 11 A 000975)
DER SIMPLICUS — DER SIMPLICUS, Prag: Simplicus-Verlag 1934 (Národní knihovna v Praze, Sign. 11 A 000975)
DER SIMPLICISSIMUS — Der SIMPLICISSIMUS. In: Simplicissimus on-line edition, <http://www.test.rockborn.de/index.html>, vyhledáno 27. 9. 2008
FREIE DEUTSCHE KULTUR — FREIE DEUTSCHE KULTUR, London. In: Deutsche National Bibliothek, Deutsches Exilarchiv 1933–1945, http://www.d-nb.de/sammlungen/dea/samml_bestaende/index.html, vyhledáno 27. 9. 2010
FREIE KUNST UND LITERATUR — FREIE KUNST UND LITERATUR, Paris. In: Deutsche National Bibliothek, Deutsches Exilarchiv 1933–1945, http://www.d-nb.de/sammlungen/dea/samml_bestaende/index.html, vyhledáno 27. 9. 2010
NEUER VORWÄRTS — NEUER VORWÄRTS, Karlsbad; Paris. In: Deutsche National Bibliothek, Deutsches Exilarchiv 1933–1945, http://www.d-nb.de/sammlungen/dea/samml_bestaende/index.html, vyhledáno 27. 9. 2010
PEM'S PRIVATBERICHTE — PEM'S PRIVATBERICHTE, Wien; London. In: Deutsche National Bibliothek, Deutsches Exilarchiv 1933–1945, http://www.d-nb.de/sammlungen/dea/samml_bestaende/index.html, vyhledáno 27. 9. 2010
DIE ZEITUNG — DIE ZEITUNG, London. In: Deutsche National Bibliothek, Deutsches Exilarchiv 1933–1945, http://www.d-nb.de/sammlungen/dea/samml_bestaende/index.html, vyhledáno 27. 9. 2010

Prameny - katalogy a časopisy:

- HEINE 1933 — Th. Th. Heine, Katalog výstavy galerie Dr. Feigla v Praze, září – říjen 1933. Praha 1933 (Národní knihovna v Praze, Sign. 000557579)
- KERR 1935 — Alfred KERR: Juden, Christen, Heiden im III. Reich, Prag: Simpl-Verlag 1935 (Národní knihovna v Praze, Sign. 11 A 1026)
- NIRENSTEIN 1933 — Dr. O. Nirenstein: Paříž olejomalby a kresby: Oskar Kokoschka, Katalog výstavy galerie Dr. Feigla, Jungmannova 38. v Praze, prosinec 1933 – leden 1934. Praha 1933
- MANN 1934 — Heinrich MANN: Das III. Reich in der Karikatur, Prag: Simplicus-Verlag 1934 (Národní knihovna v Praze, Sign. 11 A 000975)
- NĚMEČTÍ EXPRESIONISTÉ 1937 — Němečtí expresionisté: Olejomalby, akvarely a kresby (kat. výst.). Praha 1937
- OCTOBERGRUPPE 1927 — CXXXVI. Výstava S.V.U. Mánes v Praze: Práce skupiny Metznerbundu Octobergruppe z Liberce (kat. výst.). Praha 1927
- ROK EMIGRACE 1934 — Rok emigrace. Zpráva o činnosti pomocného komitétu pro německé emigranty. Od 15. května 1933 do 15. května 1934. Pracovní výbor pomocného komitétu 1934
- SVU MÁNES 1934 — Mezinárodní výstava karikatur a humoru. Katalog výstavy SVU Mánes v Praze, 6. 4. – 6. 5. 1934. Praha 1934.
- SVU MÁNES 1936 — Mezinárodní výstava fotografie, Katalog výstavy SVU Mánes v Praze, 6. 3. – 13. 4. 1936. Praha 1936
- SVU MÁNES 1937 — 50. let Mánesa III., Dnešní Mánes, Katalog výstavy SVU Mánes v Praze, 12. 10. – 28. 11. 1937. Praha 1937
- ŽIDOVŠTÍ UMĚLCI 1930 — Výstava židovských umělců 19. a 20. století. Katalog výstavy WIZO, Palác Fénix, Václavské náměstí v Praze, 5. 2. – 3. 3. 1930. Praha 1930

Článek, stat' ve sborníku:

- BISCHOF 1942 — E. A. BISCHOF: Prag. In: Die Zeitung II., 13. 3. 1942, Nr. 262, 2
- ČAPEK 1991 — Karel ČAPEK: Lidové noviny 30. 7. 1932. In: Karel Čapek. Od člověka k člověku III., Praha 1991, 67
- ČAPKOVÁ 2008 — Kateřina ČAPKOVÁ: Několik tváří exilu v ČSR: každodennost péče o uprchlíky před nacismem. In: Dějiny a současnost 30/3, Praha 2008, 30–33
- DEJMEK 2006 — Jindřich DEJMEK: Německo v zahraniční politice Československa ve třicátých letech. In: BENEŠ/KOVÁČ/LEMBERK 2006, 139–170
- DURUS 1937 — Alfred DURUS: Peter Nikl. In: Internationale Literatur, 1937, Nr. 7, 158
- EISNER 1933–1934 — Pavel EISNER: Emigranti. In: Rozpravy Aventina VIII., 1933–1934, Nr. 10, 73–74
- FEIGL 1944 — Bedřich FEIGL: Vier Künstler in den Räumen des FDKB. In: Freie Deutsche Kultur, 1944, Nr. 4, 12

- FRANKL 2008 — Michal FRANKL: Mezi blahovůli a svěvolí: Politika Československa vůči uprchlíkům před nacismem. In: Dějiny a současnost 30/3, Praha 2008, 34–37
- HAUSMANN 1938 — Raoul HAUSMANN: Možnosti infračervené fotografie. In: Fotografický obzor, 1938, Nr. XLVI/1, 2–4
- HEBÁKOVÁ 2002 — Lenka HEBÁKOVÁ: Pražská výstava Židovského umění v roce 1930. In: Documenta Pragensia XX., Praha 2002, 157–190
- HOFFMEISTER 1932–1933 — Adolf HOFFMEISTER: Karikatura a krise. In: Žijeme II., 1932–1933, Nr. 6, 163
- HOFFMEISTER 1933–1934 — Adolf HOFFMEISTER: Th. Th. Heine. In: Rozpravy Aventina IX., 1933–1934, Nr. 2, 16
- HOLZ 2000 — Keith HOLZ: Exile artists look back: between the tunnel vision of antifascism and the constraints an appeasement. In: Umění XLVIII., Praha 2000, 55–68
- HOLZ 2002 — Keith HOLZ: The exiled artists from nazi Germany and their art. In: ETLIN 2002, 343–367
- HYRŠLOVÁ 1992 — Květa HYRŠLOVÁ: Die ČSR als Asylland. Historische-politische Voraussetzungen. In: BECHER/HEUMOS 1992, 31–40
- IRMANOVÁ 2006 — Eva IRMANOVÁ: Maďarská emigrace v ČSR v letech 1918–1938. In: David KRAFT (ed.): Exil v Praze a Československu, 1918–1938. Praha 2006, 79–89
- JEŘÁBEK 2002 — Miroslav JEŘÁBEK: Bohuslav Kilian – polozapomenutý vydavatel časopisů, bonviván, milovník života a umění... In: Host 2002, Nr. XVIII / 8, 25–31
- JÍRA 1933–1934 — Jaroslav JÍRA: Jiří Kars. In: Rozpravy Aventina VIII., 1933–1934, Nr. 3, 20–21
- KROPÁČEK 1938 — Pavel KROPÁČEK: Výstava moderního německého umění v Berlíně. In: Volné směry, 1938, Nr. 34, 329
- MACEK 1938 — Josef MACEK: Náš poměr k Němcům. In: Naše Doba, 1938, Nr. XLV., 193–197
- MACHARÁČKOVÁ 2006 — Marcela MACHARÁČKOVÁ: Fotomonteur John Heartfield a jeho vztahy k Československu. In: Bulletin Moravské galerie v Brně 62, Brno 2006, 131–140
- MATĚJČEK 1934 — Antonín MATĚJČEK: Th. Th. Heine. In: Umění: Sborník pro českou výtvarnou práci, Jan Šterc, 1934, Nr. VII., 109–112
- MILTON 1992 — Sybil MILTON: Die Kunst im Holocaust. In: BÖHNE/MOTZKAU-VALETON 1992, 217–230
- MIKULOVÁ 2002 — Soňa MIKULOVÁ: Jubilejní výstava Metzner-Bundu 1914–1944. In: Documenta Pragensia XX., Praha 2002, 191–257
- OLBRICH 1968 — Harald OLBRICH: Zu Beziehungen und zur Zusammenarbit zwischen progressive deutschen und tschechoslowakischen Künstlern 1918 bis 1939. In: HAVRÁNEK 1968, 169–180
- PACHMANOVÁ 2003 — Martina PACHMANOVÁ: The liberating power of exiled laughter: gender, caricature, and the antifascist movement in pre-war Czechoslovakia. The case of Simplicus. In: Umění LI., Praha 2003, 44–52
- PÁNKOVÁ 2002 — Lucie PÁNKOVÁ: Německá emigrace ve třicátých letech 20. století. In: Documenta Pragensia XX., Praha 2002, 259–296

- PEČÍRKA 1933–1934a — Jaromír PEČÍRKA: Výstavy, Th. Th. Heine. In: Rozpravy Aventina IX., 1933–1934, Nr. 2, 19
- PEČÍRKA 1933–1934b — Jaromír PEČÍRKA: Výstavy, Mezinárodní výstava karikatur a humoru. In: Rozpravy Aventina IX., 1933–1934, Nr. 14, 125
- PEČÍRKA 1933–1934c — Jaromír PEČÍRKA: Výstavy-Mezinárodní výstava karikatur a humoru. In: Rozpravy Aventina IX., 1933–1934, Nr. 14, 125
- POSPISZYL 2002 — Tomáš POSPISZYL: Podivuhodný život malíře Maxima Kopfa. In: Revolver Revue 49, Praha 2002, 177-212
- RUHRBERG 2004 — Karl RUHRBERG : Malířství. In: RUHRBERG/SCHNECKENBURGER/FRICKEOVÁ/HONNEF 2004, 221, 234
- SCHNEIDER 1987 — Hansjörg SCHNEIDER: Exil in der Tschechoslowakei. In: HOFFMANN 1987, 88–156
- SCHNEIDER 1992 — Sigrid SCHNEIDER: Mit dem Wort als Waffe. Deutschesprachige Publizistik im Exil. In: BÖHNE/MOTZKAU-VALETON 1992, 97–84
- SOUKUPOVÁ / STARÁ 1963 — Věra SOUKUPOVÁ / Dagmar STARÁ: Thomas Theodor Heine v Československu 1933-1938. In: Umění IX., Praha 1963, 92–108
- SPIELMANN 1992 — Heinz SPIELMANN: Kokoschka in Prag. In: BECHER/ HEUMOS 1992, 87–95
- STADLER 2009 — Stadler Arthur, Graphiker, Maler und Journalist. In: ÖBL 1815–1950, Nr. 13, 72–73
- TEIGE 1934 — Karel TEIGE: Svobodné umění? In: Doba, 24. 5. 1934, Nr. 9, 139–142
- TEIGE 1933–1933 — Karel TEIGE: O fotomontáži. In: Žijeme II., 1932–1933, Nr. 3–4, 107–112, 173–178
- TEIGE 1932–1933 — Karel TEIGE: Jarmark umění. In: Žijeme II., 1932–1933, Nr. 6, 263–269
- TRAPL 2006 — Miloš TRAPL: Polská emigrace v Československu. In: David KRAFT (ed.): Exil v Praze a Československu, 1918-1938. Praha 2006, 70–72
- TOMEŠ 1992 — Jan M. TOMEŠ: John Heartfield und der Verband Bildenden Künstler Mánes. In: BECHER/ HEUMOS 1992, 65–73
- VANĚK 1932 — Jan VANĚK: Na prahu „třetí říše“? In: Naše Doba, 1932, Nr. XXXIX., 197–204
- WORNER 1943 — Heinz WORNER: Bildende Künstler im K. B. In: Freie Deutsche Kultur, 1943, Nr. 12, 7
- WRONKOW 1941 — Ludwig WRONKOW: Zwischen Lachen und Weinen. Hoffmeister: The Animals are in Cages. In: Aufbau VII., 5. 12. 1941, Nr. 49, 20
- WRONKOW 1943 — Ludwig WRONKOW: Das Bild als Waffe. III. Eric Godal. In: Aufbau XIV., 2. 4. 1943, Nr. 9, 10
- ZADIKOW 1949 — Karl SCHWARZ: The mature sculptor. Arnold Zadikow. In: Karl SCHWARZ 1949, 121–128

Katalog výstavy:

- LIŠKA 2001 — Pavel LIŠKA (ed.): Ernest Neuschul 1895–1968 (kat. výst.). Brno 2001
- BARNHARDT 1958 — Artur BARNHARDT: Bekenntnisse im Exil/Eugen Hoffmann (kat. výst.). Dresden 1958
- BIRGUS/MLČOCH 2005 — Vladimír BIRGUS / Jan MLČOCH: Česká fotografie 20. století: průvodce (kat. výst.). Praha 2005
- DER MALIK-VERLAG 1916-1947— Deutsche Akademie der Künste zu Berlin: Der Malik-Verlag 1916-1947 (kat. výst.). Lipsko 1985
- FEIST 1962 — Urschula FEIST: Theo Balden (kat. výst.). Dresden 1962
- HEARTFIELD 1986 — John HEARTFIELD: Exil in der ČSR: Fotomontage 1933–1938 (kat. výst.). Berlin 1986
- HOFFMANN 1976 — Raimund HOFFMANN: Theo Balden (kat. výst.). Berlin 1976
- CHROBÁK/WINTER 2006 — Ondřej CHROBÁK / Tomáš WINTER: V okovech smíchu: karikatura a české umění 1900-1950 (kat. výst.). Praha 2006
- KRAFT 1999 — Daniel KRAFT (ed.): Kde domov můj: Stopy Německo-České vzájemnosti v 19. a 20. století (kat. výst.). Praha 1999
- MAKAROVA 2000 — Elena MAKAROVA: Friedl Dicker-Brandeisová: život pro umění a ponaučení: Wien, Weimar, Berlin, Praha, Hronov, Terezín, Oświęcim (kat. výst.). Český Krumlov 2000
- PACHNICKE/HONNEF 1991 — Peter PACHNICKE / Klaus HONNEF: John Heartfield: Idee und Konzeption (kat. výst.). Berlin 1991
- PELC 1948 — Antonín PELC: ANTONÍN PELC: Karikatury 1919–1945. Praha 1948
- PAŘÍK 2007— Arno PAŘÍK: Bedřich Feigl: malíř a turista z Prahy (kat. výst.). Praha 2007
- PRAVDOVÁ 2009— Anna PRAVDOVÁ: Zastihla je noc. Čeští výtvarní umělci ve Francii 1938-1945 (kat. výst.). Praha 2009
- ROUSOVÁ/PAŘÍK/JANIŠTINOVÁ 1994 — Hana ROUSOVÁ / Arno PAŘÍK / Anna JANIŠTINOVÁ: Mezery v historii 1890–1938, Polemický duch střední Evropy - Němci, Židé, Češi (kat. výst.). Praha 1994
- STEHLÍKOVÁ 1971 — Blanka STEHLÍKOVÁ: Bič smíchu: Výstava české politické karikatury, kresby a grafiky mezi dvěma světovými válkami (kat. výst.). Praha 1971
- TSCHIRNER 1985 — Manfred TSCHIRNER: Kurt Lade 1905–1973: Exil in Prag und London (kat. výst.). Berlin 1985

Monografie:

- BENEŠ/JANČÍK/KUKLÍK 2002 — Zdeněk BENEŠ / Drahomír JANČÍK / Jan KUKLÍK (ed.): Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948. Pardubice 2002
- BIRGUS/SCHUEFLER 1999 — Vladimír BIRGUS / Pavel SCHUEFLER: Fotografie v českých zemích 1839–1999. Praha 1999
- BIRGUS/MLČOCH 2010 — Vladimír BIRGUS / Jan MLČOCH: Česká fotografie 20. století. Praha 2010

- ČAPKOVÁ/FRANKL 2008 — Kateřina ČAPKOVÁ / Michal FRANKL: Nejisté útočiště. Československo a uprchlíci před nacismem 1933–1938. Praha – Litomyšl 2008
- ČERNÝ 1967 — Bohumil ČERNÝ: Most k novému životu. Německá emigrace v ČSR v letech 1933–39. Praha 1967
- EVANS 1992 — David EVANS: John Heartfield: Arbeiter-Illustrierte Zeitung. Volks Illustrierte 1930–38. 1992
- FARNER 1945 — Konrad FARNER: John Heartfield: Photomontagen zur Zeitgeschichte. Zürich 1945
- FEIST 1983 — Urschula FEIST: Theo Balden. Dresden 1983
- FOSTER/KRAUSSOVA/BOIS/BUCHLOH 2007 — Hal FOSTER / Rosalind KRAUSSOVÁ /Yve-Alain BOIS / Benjamin H. D. BUCHLOH: Umění po roce 1900. Praha 2007
- GROSSMANN 1969 — Kurt R. GROSSMANN: Emigration. Geschichte der Hitler-Flüchtlinge 1933-1945. Frankfurt am Main 1969
- GROTH 1989 — Michael GROTH: Ludwig Wronkow: Berlin-New York: Journalist und Karikaturist bei Mosse und beim "Aufbau". München 1989
- HERZFELDE 1975 — Wieland HERZFELDE: Paměti veselého sirotka. Praha 1975
- HERZFELDE 1986 — Wieland HERZFELDE: John Heartfield: Leben und Werk/Dargestellt von Bruder Wieland Herzfelde. Dresden 1986
- HOERSHELMANN 2008 — Antonia HOERSHELMANN: Oskar Kokoschka: Exil und Neue Heimat 1934–1980. Wien 2008
- JAHN-ZECHENDORFF 1973/a — Beate JAHN-ZECHENDORFF: Johannes Wüsten. Kupferstiche. Leipzig 1973
- JAHN-ZECHENDORFF 1973/b — Beate JAHN-ZECHENDORFF: Johannes Wüsten. Malerei, Graphik, Zeichnungen, Keramik. Leipzig 1973
- KOKOSCHKA 2000 — Oskar KOKOSCHKA: Můj život. Brno 2000
- KRAFT 2009 — David KRAFT: Exil z Rakouska a vztahy k Československu 1934-1945. Praha 2009
- KUKLÍK 2006 — Jan KUKLÍK: Praha – křižovatka kultur. Praha pod hákovým křížem. Praha 2006
- LANG 1984 — Lothar LANG: Thomas Theodor Heine. Berlin 1984
- PEROUTKA/URZIDIL 2008 — Ferdinand PEROUTKA / Johannes URZIDIL: O české a německé kultuře, Jaroslava JISKROVÁ, Martin GROMAN (ed.). Praha 2008
- PESCHKEN-EILSBERGER 2000 — Monika PESCHKEN-EILSBERGER: Thomas Theodor Heine: Band 2. Der Herr der Roten Bulldogge. Biographie. Leipzig 2000
- RAFF 2000 — Thomas RAFF: Thomas Theodor Heine: Band 1. Der Biss des Simplicissimus. Das künstlerische Werk. Leipzig 2000
- SENEKO 2001 — René SENENKO: Ein unbekanntes Kapitel: Willi Bredels Exil in Prag 1934. Hamburg 2001
- SCHRÖDEROVÁ 2006 — Christa SCHRÖDEROVÁ: Dvanáct let po Hitlerově boku 1933-1945. Praha 2006
- SRBA 2003 — Bořivoj SRBA: Múzy v exilu. Kulturní a umělecké aktivity čs. Exulantů v Londýně v předvečer a v průběhu druhé světové války 1939-1945. Brno 2003

- SULTANO/WERKNER 2003 — Gloria SULTANO / Patrik WERKNER: Oskar Kokoschka: Kunst und Politik 1937–1950. Wien 2003
- TOMAN 2009 — Jindřich TOMAN: Foto/montáž tiskem. Praha 2009
- TOMEŠ 1988 — Jan M. TOMEŠ: Oskar Kokoschka. Praha 1988
- TSCHÖRTNER 1987 — H. D. TSCHÖRTNER: Johannes Wüsten: Pseudonym Peter Nikl: Antifaschistische Texte und Grafik aus dem Exil. Berlin 1987
- TSCHÖRTNER 1980 — H. D. TSCHÖRTNER: Johannes Wüsten: Die Verrätergasse : Stücke, Aufsätze, Gedichte, Autobiographisches, Briefe/Johannes Wüsten. Berlin 1980
- URZIDIL 2003 — Johannes URZIDIL: Život s českými malíři, Vladimír MUSIL (ed.). Čs. Budějovice 2003
- VESELÝ 1983 — Jiří VESELÝ (ed.): Azyly v Československu 1933-1938. Praha 1983
- WARSCHAUER 1937 — Frank WARSCHAUER: Prag heute. Praha 1937

Sborník:

- BECHER/HEUMOS 1992 — Peter BECHER / Peter HEUMOS: Drehscheibe Prag zur Deutschen Emigration in der Tschechoslowakei 1933-1939. München 1992
- BÖHNE/MOTZKAU-VALETON 1992 — Edith BÖHNE / Wolfgang MOTZKAU-VALETON: Die Künste und die Wissenschaften im Exil 1933-1945, Gerlingen 1992
- BENEŠ/KOVÁČ/LEMBERK 2002 — Zdeněk BENEŠ / Dušan KOVÁČ / Hans LEMBERK (ed.): Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století. Ústí nad Labem 2006
- DČVU IV./2 — Dějiny českého výtvarného umění 1890–1938, IV./2. Vojtěch LAHODA / Mahulena NEŠLEHOVÁ / Marie PLATOVSKÁ / Rostislav ŠVÁCHA / Lenka BYDŽOVSKÁ (ed.). Praha 1998
- DČVU V. — Dějiny českého výtvarného umění 1939–1958, V. Vojtěch LAHODA / Mahulena NEŠLEHOVÁ / Marie PLATOVSKÁ / Rostislav ŠVÁCHA / Lenka BYDŽOVSKÁ (ed.). Praha 2005
- ETLIN 2002 — Richard ETLIN: Art, Culture, and Media under the Third Reich. Chicago 2002
- HAVRÁNEK 1968 — Bohuslav HAVRÁNEK: Deutsch-tschechische beziehungen im Bereich der Sprache und Kultur: Aufsätze und Studien. Berlin 1968
- HOFFMANN 1987 — Ludwig HOFFMANN: Exil in der Tschechoslowakei, in Grossbritannien, Skandinavien und Palästina. Leipzig 1987
- KRAFT 2006 — David KRAFT (ed.): Exil v Praze a Československu, 1918-1938. Praha 2006
- ÖBL 1815–1950 — Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950 (online-ed.: <http://www.biographien.ac.at/oeb1?frames=yes>). Wien 2009
- RUHRBERG/SCHNECKENBURGER/FRICKEOVÁ/HONNEF 2004 — Karl RUHRBERG / Manfred SCHNECKENBURGER / Christine FRICKEOVÁ / Klaus HONNEF 2004: Umění 20. století. Malířství, skulptury a objekty, nová média, fotografie. Praha 2004
- SCHWARZ 1949 — Karl SCHWARZ: Artists of the 19th and 20th Centuries, New York 1949

Nepublikované studentské práce:

- ROKYTOVÁ 2009 — Bronislava ROKYTOVÁ: Únik před nacismem. Exilová výtvarná scéna v Čechách 1933–1939 (bakalářská práce na Katalické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2009
- ŘÍHOVÁ 2007 — Markéta ŘÍHOVÁ: „Immer wird mir das Leben ein Spiel mit Wundern sein.“ Thomas Theodor Heine auf dem Weg ins Exil und die ersten Exiljahre in der Tschechoslowakei (diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně). Brno 2007
- TROJANOVÁ 2007 — Alena TROJANOVÁ: Architektura a bytová kultura v časopise Měsíc (1932–1941) (diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně). Brno 2007